Bergensposten.

NR.2 juni 2013 16. ÅRGANG

STATSARKIVET I BERGEN

Bergensposten er en publikasjon som har vært utgitt av Statsarkivet i Bergen siden 1998. Dette er det 35. heftet i rekken.

Ansvarlig redaktør: Yngve Nedrebø
Ansvarlig for utforming: Tom Myrvold
Trykk: Statsarkivet i Bergen
Opplag: ca. 1000
Redaksjon avsluttet: 18.juni 2013
Forsiden: Det nye tuntreet ved Statsarkivet en morgen i juni

ISSN 1501-4436

Bergensposten.

Innhold

Fra redaktøren 2

Yngve Nedrebø: Nytt tuntre i Årstadveien 22 3

Gina Dahl:
Krumme neser og skallete hoder—Holberg og kirkehistorien 5

Kjetil Korsnes:
Alliert bombing av industrielle og militære mål i Norge 18

Chr. Brun Larsen:
Hans Christian Knudsen – en 17 år gammel kunstner fra Bergen
som takket nei til et godt tilbud fra professor I. C. Dahl 31

Synøve Bringslid:
Dei første kvinnene i norsk politikk …… 40

Kenneth Bratland:
Ein fabrikkarbeidarfamilie i Ytre Arna 46

Fra redaktøren:

Sommar står før døren, og vi antar at de fleste setter pris på at den lange og kalde vinteren endelig er over. Vi ser av besøkstallene både på lesesalen og på nett, at mange av våre brukere har funnet seg andre sysler for en periode. Det er som normalt i sommermånedene. Men vi sender ut årets andre utgave av Bergensposten nå i juni, og håper at den skal finne sine lesere, om ikke før så når høstmørket om ikke alt for lang tid senker seg. Også i dette nummeret skal det være et variert innhold.

Vinteren var lang for oss her i Årstadveien 22, men nå i juni er sporene etter byggearbeidene i hagen borte. Den er ferdig stelt, plenen er sådd, og til og med det nye tuntreet plantet! Noen ord i den sakens anledning følger.

Gina Dahl har skrevet om Ludvig Holberg og hans alminnelige kirkehistorie fra 1738, mens Kjetil Korsnes følger opp boken om bombingen av Laksevåg med en artikkel om prosessene bak den alliert bombing av industrielle og militære mål i Norge under andre verdenskrig. Christian Brun Larsen har til dette nummeret har hentet fram stoff om den første norske Afrikamisjonæren Hans Christian Knudsen, som med sin kompromisløshet og sitt sterke kall skal ha vært en viktig inspirasjon for Henrik Ibsen's Brand. I denne utgivelsen markerer vi også at det er hundre år siden kvinnene i Norge fikk allmenn stemmerett, Synøve Bringslid har skrevet om de første kvinnene i norsk politikk. Kenneth Bratland har hentet fram bilder og stoff om Nils og Marta Gurina Boge, en fabrikkarbeiderfamilie i Ytre Arna.

Vi ønsker leserne en god sommer. Neste nummer kan ventes sist i november. Dersom noen av leserne har stoff de ønsker med i neste nummer, bør vi ha det innen utgangen av oktober.

Yngve Nedrebø

Yngve Nedrebø:
Nytt tuntre på plass i Årstadveien 22

På de eldste fotografiene vi har av Statsarkivet i Bergen ser vi en lun og fin uteplass, mot sør i den ”kroken” som ble skapt der kontorbygget og ”mellombygget” støter sammen. På denne uteplassen ble det tidlig på 1920-tallet plantet et kastanjetre. Vi ser treet som ganske lite på maleriet Bernt Thunold malte ”Fra Bjørndalen mot Statsarkivet”.

Treet må ha vært en pryd i 1940 da de tyske militære inntok Årstadveien 22, og da general Bruno Ortner (1889-1971) i 1943 skulle få bygget et bunkersanlegg nettopp ved den gamle uteplassen, ble det ordnet slik at anlegget ble bygd rundt treet.

Treet overlevde okkupasjonen, og stod fint i mange tiår etter, selv om uteplassen var borte, og erstattet av en overbygd nedgang til bunkersanlegget. Men på 1990-tallet begynte treet å skrante, og til slutt vart alt håp om videre liv ute. Det var dødt og måtte tas ned.

Da var vi i gang med planer om utvidelser av bygningsmassen, og slik sett var det bra at vi slapp å måtte fjerne et levende klenodium.

Utbyggingen kom i gang sommeren 2010. Konserveringsbygget ble revet, og det ble laget en stor byggegrop mot sørenden av tomten. Nybygget kom på plass, og det gamle bygget ble rehabilitert og pusset opp.

Ved den offisielle overtakelsen 12. desember 2012 ble vi lovet et nytt tuntre, denne gangen en rød hestekastanje. Gaven ble mottatt med stor takk, og vi har gledet oss til å få det nye treet på plass.

Vinteren ble både lang og hard, og det var først torsdag 6. juni 2013 kastanjetreet kom på plass. Det er plantet rett sør for den gamle kontorbygningen, med god avstand til bygget, og på et sted der det skal være godt synlig for besøkende og alle som passerer Årstadveien 22.

Med stor forventning ventet vi på den første blomstringen. Og blomstene er kommet, men røde er de ikke!

Treet er av typen ”Aesculus pavia discolor” . Det er en hollandsk dvergkastanje som ikke blir stort over fire mneter høy, og som utmerker seg med bronserøde blader om høsten, og rosa og gule blomster.

Gina Dahl

KRUMME NESER OG SKALLETE HODER-

HOLBERG OG KIRKEHISTORIEN

INNLEDNING

Ludvig Holberg (1684-1754) skrev sin *Almindelig Kirkehistoire* (1738) som del av et stort forfatterskap. Mest kjent er han i dag for sine mange skuespill, deriblant *Jeppe på bjerget*. Disse skjønnlitterære bøkene var dog del av et stort historisk forfatterskap som favnet vidt og bredt: Holberg er kjent både for sin bergenshistorie så vel som sin jødiske historie, en fortelling om jødene opp gjenom historien. I det store og hele flettet Holberg inn religiøse betraktninger i flere av bøkene sine:[1)] Religiøs historie gis stor plass i verker som *Danmarks og Norges Beskrivelse* og *Synopsis*.

Selv om Holberg som de fleste lærde på sin tid var teologisk skolert, har han ikke blitt sett på som veldig religiøs, i alle fall ikke i den forstand at han som mange teologer i samtiden polemiserte heftig mot andre religiøse retninger enn den lutherske, og dømte syndere til evig fortapelse. I stedet har Holberg blitt sett på som en opplysningsmann som fremmet toleranse. En måte å oppnå dette på var gjennom moderasjon, også på det religiøse felt: Troen burde sentreres rundt et par kjernepunkter som alle kunne enes om, slik at forskjellige religiøse retninger kunne leve side om side i respekt. Med et slikt utgangspunkt er det klart at Holberg ikke dyrket teologiske spissfindigheter. I stedet rettet han fokuset mot gode moralske handlinger som var med på å opprettholde et samfunn. Flere forfattere har påpekt Holbergs hang til å moralisere: Søren Holm (1954:7) hevder at dette moraliserende trekket lå til grunn for hele Holbergs forfatterskap.

Vi kan tenke oss at opplysningsmannen Holberg hadde en litt kinkig oppgave foran seg når han satte seg ned for å skrive sin kirkehistorie: I *Kirkehistoiren* skulle han hevde at lutheranismen var den beste kristne religionen, samtidig som han ønsket å mane til samleven. Hvordan løste han dette problemet? Svaret ligger delvis i den formen han valgte å skrive kirkehistorien i, nemlig innenfor rammen av antikkens dydelære.

KIRKEHISTORIESKRIVING

Etter reformasjonen ble kirkehistorieskriving en viktig del av lutheranernes kamp for å hevde at nettopp deres kristendomsform var den ekte. Mens katolikkene kunne vise tilbake til en over tusenårig kirketradisjon, måtte lutheranerne ty til andre midler: All den tid de faktisk brøt med den katolske kirke, måtte de finne sine røtter an-

Almindelig
Kirke-Historie
Fra
Christendommens første
Begyndelse
Til
LUTHERI
REFORMATION,
Med nogle
Anmærkninger
Over de udi Historien omtalte CYCLIS
og Aars-Beregninger,
Ved
LUDVIG HOLBERG.
Tom. I.
KJØBENHAVN,
Trykt udi Hans Kongel. Majestæts og Universitets Bogtrykkerie,
af Johann Georg Hoffmann. 1738.

Tittelbladet til Ludvig Holbergs Almindelig Kirke-Historie fra 1738. Bildet er brukt med løyve fra Spesialsamlingene, UiB.

nensteds hen. Mange forfattere av protestantiske kirkehistorier tydde tilbake til Jesu liv og levnet og den første apostoliske tid for å finne sin kilde: Denne perioden var gullalderen, tiden for den enkleste og sanneste formen for kristendom, og det var denne lutheranerne nå hadde funnet tilbake til etter hundreår med katolsk tilsløring i form av sitt kirkekorpus og sine ritualer. Underforstått var kristendommens oppstart gullalderen, og deretter gikk det bare nedover helt til Luther kom og gjenskapte den sanne kristentro fri for alle senere tildragelser.

Da Holberg skrev sin 1000-siders mursten av en kirkehistoire, var han helt på linje med andre forfattere av kristendommens historie: Han hevdet at den aller tidligste apostoliske tid var kristendommens gullalder, og at kristendommen etter de aller første hundreår bare hadde gått en vei, nemlig nedover. Han beskrev som så mange andre kristendommens utvikling i stadier. De tre første hundreårene var kristendommens beste periode, men deretter gikk det dårligere. Lavmålet var 1300- og 1400-tallet, rett før Luther kom med sitt frigjørende budskap.

Holberg var selvfølgelig klar over at verken Luther som person eller lutheranismen som den utviklet seg etter reformasjonen var feilfrie. Dette hevdet han heller ikke. I stedet ønsket han å vise at kristendommen i sin kjerne hadde en ekthet- og enkelhet- som Lu-

ther ville gripe tilbake til. Holberg poengterer at den troen som Jesus prekte var enkel: Den var sentrert rundt noen enkle punkter som de fleste kunne enes om. Denne troen ble dessuten levd ut gjennom en dydig vandel som både Jesus selv og apostlene sto som representanter for. Det var nettopp disse dydige egenskapene og handlingene og deres motpol lastene, han ønsket å legge frem for leseren i sin *Kirkehistoire*.

DYDELÆRE

Dydelæren hadde røtter tilbake til antikken, og baserte seg på ideen om mennesket som oppdelt i en rasjonell, fornuftig del og en irrasjonell. Det beste var å følge middelveien. Det avbalanserte (les: dydige) menesket var det som ved sin fornuft klarte å kontrollere begjæret, eller det irrasjonelle, og leve den gyldne middelvei. Tanken om dyden var også koblet til samfunnet som organisme: Ekte dyd var alltid allmennnyttig, hvilket vil si at dyd var det samme som ”nytte” (Runefelt 2005: 19 -20).

Noen handlinger ble sett på som spesielt dydige, og andre som spesielt klanderverdige. Viktige i starten var de fire klassiske kardinaldydene, nemlig visdom (også kalt klokhet, *prudentia*), rettferdighet, mot og måtehold. De tre spesifikt kristne dydene som Paulus nevner i sitt Første Korinterbrev, nemlig tro, håp og kjærlighet, skjøv etter hvert de klassiske kardinaldydene mot sidelinjen. Spesielt viktig i denne prosessen var Augustin, som satte troen og kjærligheten over fornuften (Johansen og Vetlesen 1996: 56). Innenfor kirkekunsten ble disse spesifikke dydene hyppig avbildet: Tro og kjærlighet avbildes blant annet på Mariakirkens prekestol i Bergen, og det samme gjør

sannheten, botferdigheten, kyskheten og tålmodigheten (Lidén 2000: 31-32). Andre dyder var barmhjertighet, flittighet, velvilje og ydmykhet. Som garant for klokheten lå gudsfrykten. Lastene var naturligvis tett koblet til dødssyndene, som ble spesielt utmeislet i løpet av middelalderen. Disse var hovmot (gjerne regnet som syndens rot), misunnelse, vrede, griskhet, lede, grådighet og vellyst (Rasmussen og Thomassen 2000: 229).

I tekst ble dyder og laster vist frem for leseren gjennom det vi kaller *exempla*, nemlig moralske fortellinger til etterligning. Slike *exempla* er naturlig nok kontrastfulle; lastene er onde, mens dydene er gode. Ofte ble det også knyttet fysiske attributter til dyder og laster: Dyden var gjerne vakker, mens lasten var frastøtende og stygg (Savin 2008: 242). Flere kirkehistorikere brukte dydelæren nettopp for å poengtere skillet mellom det gode og det onde, hvor "den andre" naturlig nok var den lastefulle. Holberg, derimot, klarte gjennom sine belærende eksempler av dyder og laster å finne en viss balansegang; alle er vi både gode og onde om hverandre, men det er enkelhet og de gode dyder vi må bestrebe.

DE GODE DYDER

For Holberg er de ypperste dydene de kristne kjernedyder: Disse blir renest uttrykt hos Jesus, samt hos apostlene og de første kristne. Holberg omtaler blant annet Jesus slik: "…. At han paa ingen Dyder drev mer, end paa Sagtmodighed, Kierlighed og Medlidenhed, hvorudi han ogsaa ved sit Exempel fornemmeligen har foregaaet os" (Holberg 1738: 20). Kjærligheten, den ypperste kristne dyden, refereres også til som en hjertets tilstand som behager Gud. Blant annet hevder Holberg "(…) at Gud sage ikke saa meget efter Lovens Ceremonier, som efter Hierternes reenhed" (ibid. s. 12). Apostlene er også, om enn ikke til samme fulkommenhet, bærere av samme opphøyde moral. Holberg sier blant annet: "Thi intet kunde meere betage saadan Mistanke, end at høre nogle usle og ukyndige Fiskere at føre saadan høy Lærdom, og at forplante et Morale, hvilken ingen hidindtil skreven Philosophie kunde lignes ved i Fuldkommenhet" (ibid. s. 13). Disse tolv apostlene overgår altså alle andre i ypperlighet, og deres reneste lære består av "ekte" kristne verdier.

De første kristne i den såkalte "gullalderen" står også for gode, kristne verdier. Holberg beskriver dette slik: "Den [gullalderen] er ikke mindre opbyggelig, saasom Apostlernes og de første Christnes Bestandighed, Taalmodighed og store Dyder vise os Vey til den rette Christendom, som bestaaer udi Ydmyghed, KIerlighed, Foragt for verden og i at efterfølge Christi Fodspor" (Holberg 1738: 11, i fortalen). Disse første, ekte kristne preges da også av en ".. simpel, hellig og tækkelig Omgiængelse…" (Holberg 1738: 11, i fortalen).

Det er altså de enkle kristne dydene ydmykhet, kjærlighet og saktmodighet

Prekestolen i Mariakirken i Bergen hvor dydene er avbildet. Kilde: Mariakirken i Bergen, Hans-Emil Lidén, Bergen, Mangschou 2000, s. 30. Fotograf: Egil Korsnes. Bildet er brukt med løyve fra Mangschou forlag.

som utgjør kjernen i den aller første, og reneste, tro. Holberg oppsummerer denne ”renheten” slik:

> *De første Christne Lærere beflittede sig meere paa at følge Christi Fodsporre udi Levnet og Vandel, end i at disputere: Man havde da ingen Formularier af Troens Bekiendelse, og var det nok, at en erklærede sig at troe paa Christum, og at bevise sin Troe ved Ydmyghed, Kierlighed, Sagtmodighed og Christelige Dyder for at blive antagen i Meenigheden,… (Holberg 1738: 101).*

Som vanlig innenfor dydelæren peker Holberg på at middelveien den ypperste dyd: Dette gjelder både lærdom og holdninger, og denne middelveien fantes i den aller første kristendomsperiode: ”Saadan var Tilstanden i den første Periodo, hvorudi Lærdommen var solide, pur, simpel og uden udvortes Prydelse, og som Lærernes Levnet i alle Maader svarede til” (Holberg 1738: 10 -11, i fortalen). Videre sier Holberg at:

”…det er just i en hellig Simplicitet som den Christelige Troes Herlighed bestaar” (Holberg 1738: 110).

Denne simplisiteten var også gjengs for handlingsmønsteret til de første kristne:

> *Thi man seer, at Fædrene have udi een og anden Speculation differeret fra hinanden, og dog levet i Communion sammen. Det har været dem nok at være eenige med hinanden i Hoved-Poster, udi Dyrkelsen i seg selv og et hellig Levnet, saa at det synes, at de have relegeret de mange Subtiliteter, som siden bleve giorte til Troes-Artikle, og bleve som Feltskrig for hver Faction, til metaphysiske og Christi Lærdom uvedkommende Disputer (Holberg 1738: 10, i fortalen).*

”Håpet”, en av dydene på prekestolen i Mariakirken i Bergen. Kilde: Mariakirken i Bergen, Hans-Emil Lidén, Bergen, Mangschou 2000, s. 30. Fotograf: Egil Korsnes. Bildet er brukt med løyve fra Mangschou forlag.

Moderasjonen viser seg også i datidens kirkestruktur, som var flat i stedet for hierarkisk, og hvor ingen sto over noen annen. Det nevnes blant annet at Cyprianus sier til den romerske biskop Stephanus at ingen har rett til å gjøre seg til bispenes biskop og tyrannisere over sine kollegaer (Holberg 1738: 156). Holberg beskriver også i negative ordelag hvordan biskopene av Aleksandria, Roma og Antiokia tilegnet seg fortrinn, og hvordan den romerske biskop ville ha en slags overinspeksjon over de andre (ibid. s. 170). Heller ingen av apostlene tilegnet seg myndighet over en annen (ibid. s. 47). Også kirkebyggene var enkle og uten rikdom og ornamenter (ibid. s. 172), og der var få kirkelige seremonier og fester (ibid. s. 127). Naturlig nok nevnes også moderasjon som en personlig dyd. Holberg sier blant annet om keiser Trajan, at da han

nen bleven ovalt i dens Fodsel. Hans Frivostighed, som nogle kalde Fremfusenhed og Grovhed, havde undertiden den herligste Virkning. Den Dristighed han lod see udi offentligen at brænde den Canoniske Rett, blev af mange anseet, som en Inspiration, saa at de, som tilforn balancerede, toge ikke i Betænkning at indrullere sig under en Mands Standart, hvis u-gemeene Assurance gav tilkiende, at han ikke tvilede om Sagens Udfald; og at, endskiont han ikkun var en ringe Munk, der havde reiset sig op imod eet af de mægtigste Monarchier i Verden, tracterede Paven ikke anderleedes, end som smaa Skole-Drenge, ja vilde af ingen Accord eller Fred høre, uden Paven maatte give sig paa Naade og U-naade. Lutherus var derfore en Mand, som man kand admirere, endogsaa i hans Feyl. Thi hans Iver var saa stor, at den gik, som man siger, over alle Bredder. Hvad som hos nogle kand holdes for Feyl, kand undertiden hos Heroiske Gemytter ansees som Dyder, og har man Exempler paa, at visse Ting, som giøres imod Reglerne, have behaget Gud selv, efterdi de have reiset sig af Iver og Nidkierhed. Kort at sige, hvis Lutherus havde besiddet alle Melanchthonis Dyder, hans Sagtmodighed, Forsigtighed, Betænksomhed og andre Qvaliteter, som gemeenligen recommenderes i Moralske Bøger, havde det maa skee kommet an paa en Capitulation, og de mange Lande, som ere satte udi den Evangeliske Frihed, havde maa skee ladet sig nøye med Kalkens Tilladelse i Nadveren, men i det øvrige blevet under forrige Aag. De, som lægge Luthero dette til Last, at han var en lystig skiemtsom Mand, der intet tækkeligt Compagnie og Samøvem forsagede, ere de, som have giort sig en falsk Idée over Christendom, eller rettere, de eftertænke ikke, at en Mand, der havde Arbeide og Fortrædeligheder, som 10 af de største Genier kunde succumbere under, behøvede saadan Sindets Recreation. Hvad hans Dyder angaaer, da tilstaae hans Fiender selv, at han var oprigtig, aabenhiertet, veltalend, og eet af de største Genier, som Verden har produceret; Hvorudover jeg holder for, at intet maa tages

c 3 fra

Holbergs omtale av Luther i Kirke-Historien, side 18 i fortalen, hvor hans laster så vel som dyder skisseres. Bildet er brukt med løyve fra Spesialsamlingene, UiB.

merket at ”…de Christne vare ikke saadanne skadelige Folk, som man havde forestillet ham, faldt han til Moderation, som ellers var hans naturlige Dyd” (ibid. s. 109).

Holberg hevder også at dyd er det samme som lykke, og til det beste for samfunnet. Den kristne læren er naturligvis den rette til bringe et samfunn ”til flor”. Blant annet hevder Holberg at:

> *Ingen Lærdom har været bekræfted med saa mange og store Miracler, skiønt ingen Lærdom behøvede mindre Jærtegn, og det i henseende til dens Ypperlighed: thi alt hvad Jesus lærede paa Jorden, sigter allene til det Menneskelige Kiøns Lyksalighed, og seer man at dets Morale har hafft saadan Virkning, at Barbariske Lande endogsaa paa de Tider, da Lærdommen ved Menneskelige Paafund var bleven fordunklet, deraf have faaet en anden Skikkelse (Holberg 1738: 31).*

Også Kristus og apostlene siktet alle ”.. til Troens Bestyrkelse, og det Menneskelige Kiøn til Nytte..” (Holberg 1738: 54).

Andre ekte (i.e. kristne) dyder gavnlige for samfunnet trekkes frem av Holberg, blant annet uviljen mot å opponere mot herskermakten:

> *Men man seer dog aldrig, at de første Christne, stolende paa deres Mængde, nogen Tiid have giort ringste Bevægelse imod Regieringen, end ogsaa længe derefter, da deres tall var større end Hedningenes, men de alleene have bevæbnet sig med Taalmodighed, og ladet sig nøye med Forsvars-Skrifter for at beskytte deres Lærdom, og at igiendrive de falske Beskyldninger, som derimod giortes (Holberg ibid. s. 119).*

Den (ekte) kristne lære er også samfunnsgavnlig fordi den var pasifistisk: ”Den almindelige Lærdom var da ogsaa at ingen maatte forfølges for Religionen” (ibid. s. 126).

DE ONDE LASTER

Hva er da så lastene? Maktsyke er eksempelvis et negativt trekk, noe som blant annet nevnes når det gjelder pave Gregor VIII:

> *Jeg derimod siger, at Gregorius var en Mand af en overvettes stor Ambition, men derhos ikke mindre fiin og politisk, af Tidernes Tilstand gav ham Anledning til at spille Konger og Førster deres Regalier af Hænder, og, saasom Keyser Henrich og Kong Philippus af Frankrig dreve offentlig Kiøbmandskab med geistlige Beneficier, grundede han alle sine Manifester paa saadanne Beskyldninger, ja saasom han selv var activ, flittig og meere regulier i sit Levnet end de fleeste af hans Formænd, troede mange, at det var af pur Nidkierhed, han saaledes declamerede saavel imod den Verdslige Øvrighed, som Gestlighedens uordentlige Opførsel, saa at man mærkede ikke, uden alt for silde, at*

Statuen av Ludvig Holberg på Vågsalmenningen i Bergen. Foto: Nina Aldin Thune.

Høyhed og Regiere-Syge var det Hiul som drev alting (Holberg 1738: 15, i fortalen).

Maktsyke er en last som gis mange av kirkens menn, og ikke minst i tiden før reformasjonen, hvor ”Paverne, som skulde være Kirkens Hoveder, havde intet for Øynene uden Høyhed og Indkomsteres Formeerelse. […..] Bispe agerede Generaler, Amiraler, Politie-Mestere, kunde de læse og skrive, var det got, hvis ikke, vare de lige gode Bispe derfore” (Holberg 1738: 16, i fortalen).

Også falskhet dadles. Apollonius Tyaneus, for eksempel, hevdes å ha vært en falsk lærer: Apollonius ”… synes den onde Aand at have bragt til Verden for at sætte ham imod Christi Person, og efter-abe hans Mirakler” (Holberg 1738: 37). Også andre steder nevnes spesielt hykleri og falske beskyldninger som lastverdig (ibid. s. 149, 157). Å være selvklok, å tro at man selv vet den hele og fulle sannheten, ses også på som en last. Holberg sier blant annet: ”…ingen ere mindre skikkede til at blive Christi Disciple, end de Selvkloge…” (ibid. s. 49).

En ekte religion (i.e. den kristne) legger også alltid vekten på det indre. Den hedenske religionen, for eksempel, var falsk på grunn av sitt fokus på det ytre: ”Gudsdyrkelsen bestod alleene udi Offringer, Fæst-Dage og Spectacler uden Devotion, saa at ingen Religion kunde være kaldere og tillige urimeligere” (ibid. s. 1). Også Montanus blir dadlet for en slik dreining mot det utvortes i stedet for et fokus på det indre: ”Han [Montanus] indtog strax mange af de Troende ved udvortes Dyder og en affectered Poenitentze, saa at han passerede for en Mand, der

var begaven med Miraclers og Prophetiers Naade; …" (ibid. s. 120).

En av de lastene Holberg flittigst beskriver er nidkjærhet- dette er en eksess som vanligvis ikke karakteriseres som noe godt. En annen og alvorlig last som Holberg trekker frem er vellystighet. Blant annet skisseres Korint som en spesielt lastefull by: "Korinth var nedsiunken udi Vellyst og alle slags grove Laster. Men St. Povel ved sine fyndige Prædikener udrøddede ikke alleene disse store Laster, men bragte mange af Indbyggerne til at øve Dyder udi høyeste Fuldkommenhed" (ibid. s. 52). Også keiser Nero skisseres som en "hofmodig og vellystig Mand…" (ibid. s. 66), og det samme var keiser Gallienus, som "slog sig til Vellyst og Overdaad.." (ibid. s. 59). Også Paulus av Samosata får en slik dom: "Udi samme Brev opregnes tillige med hans falske Lærdom hans uordentlige Levnet, blant andet at han indviklede sig i verdslige Sager, og vilde heller føre Titul af en Ducenario, det er : en Betienter af Finantzerne, end af en Biskop, at han gav Audience siddende paa en Throne, at han havde Omgiængelse med adskillige løse Qvinder" (ibid. s. 162).

Ludvig Holberg som professor i historie ved Universitetet i Køvenhavn

En annen last som nevnes er stivsinn, eller et hardt hjerte. Blant annet jødene beskrives som å ha denne lasten: "Man seer at regiere blant dem en Haardnakkenhed, Forblindelse, U-eenighed og alle de Feil, som findes hos et Folk, som Gud har besluttet at ødelegge, saa at deres egne Ødeleggere, Romerne selv ansaae sig som Instrumenter, der af Himmelen vare beskikkede til at exterminere saadant et vanartigt Folk" (ibid. s. 80). Holberg kaller også

jødene for ”Steen-hiertede Mennesker” (ibid. s. 83). Også ondskap og andre misgjerninger ses på som laster.

DET GODE OG DET ONDE OM HVERANDRE

Om nå dyden er god, lastene onde og middelveien det beste, hvordan unngår Holberg å skape en alt for stor polarisering? Nettopp gjennom å vise leseren at med unntak av de fremste kristne skikkelsene i gullalderen, er de fleste mennesker både gode og onde. Den lastefulle er heller ikke bare stygg, og dyden kun vakker. Kjetteren Apollonius Tyaneus, for eksempel, beskrives som å ha ”stor naturlig Forstand, forunderlig Ihukommelse og saadan herlig Legems Skikkelse, at alles Øyne vare henvendte til ham” (Holberg 1738: 37-38). Derimot var apostelen Paulus, en av gullalderens fremste representanter, ikke direkte vakker: ”Hvad Legemets Skikkelse anggaer, da beskrives han at have havt en liden Taille, og en krum Næse, og at have været skaldet, hvorudover han spottviis hos Lucianum kaldes den skaldede” (ibid. s. 71).

Når mennesker ikke nødvendigvis bare er gode eller onde, men alltid en blanding av begge, blir det gode og det onde konstanter på verdens scene. Holberg uttrykker dette klart i fortalen: ”At jeg efter endeel andres Maade ikke giør alle Kiettere til Fandens Lemmer, og alle Kirke-Fædre til Helgene uden Lyder, skeer alleene deraf, at man hos de første og kand finde nogle Dyder, og hos disse sidste ogsaa nogle Feyl” (Holberg 1738: 14, i fortalen). Både kirkefedre og keisere blir fremstilt som blandinger av godt og ondt: Keiser Vespasian, som for eksempel eide både ”Dyd og Fromhed”, åpnet likevel for at kristendommens fiender fikk mer spillerom (Holberg 1738: 81). Også keiser Trajan, som eide en uovertruffen rettferdighet og moderasjon, startet av politiske årsaker forfølgelser av de kristne (ibid. s. 107).

Av kirkens menn, nevnes det at kirkefaderen Tertullian også var preget av denne dobbeltheten (ibid. s. 129-131), og om Cyprianus sies det at han med sine store dyder dog ikke var uten feil (ibid. s. 158). Denne dobbeltheten gjelder også Qvintilian, som eide både dyder og laster: ”Qvintilian var ellers en ypperlig Regent, der ved sin Hurtighed og Fliid satt det forfaldne Keyserdom i Stand igien, men formedelst sin Haardhed blev han omsider forhadt og ihielslagen,….” (ibid. s. 163).

Kun i en periode tar de negative karakteristikkene helt overhånd, nemlig i perioden før Luther skinner gjennom med sitt klare lys. I denne perioden er forderveligheten på topp, og Holberg sukker:

> *Gud give, at de Tiders Kirke-Historier vare saadanne, at man deraf kunde forestille en Blanding af Ont og God! Paa den Ager, hvor intet er at finde uden Klinte, høstes intet uden Klinte. Fordærveligheden udi Christendommen var for reformationen saa stor, at det er vanskeligt at fatte, hvi saa mange Laster og saa stor U-videnhed kun-*

de tage overhaand blant Mennesker, end sige Christne (Holberg 1738: 16, i fortalen).

Men selv en mann som Luther hevdes å være en blanding av godt og ondt. Han har selvføglelig mange ”sinnets gaver”, eksempelvis lystighet, oppriktighet, åpengjertighet og veltalenhet, samtidig som det fremheves at han også har flere laster. Men, når det gjelder Luther, fremhever Holberg også den nytten visse laster kan ha. Dette vil si at en last ikke er en last i seg selv- den kan bli et gode dersom den tjener en god sak. Slik sett må vi også ”admirere” Luthers feil:

Den Berømmelse, som jeg tillægger Luthero, skulde vel af nogle holdes for outrered, helst efterdi samme store Mand ikke var uden Feyl, sær i Henseende til hans skarpe og fri Skrive-Maade. Men man kand sige, at hvis Lutherus i alle Ting ikke havde været saaledes dannet, havde maa skee Reformatio-nen bleven qvalt i dens Fødsel. Hans Fripostighed, som nogle kale Fremfusenhed og Grovhed, havde undertiden den herligste Virkning. Den Dristighed han lod see udi offentligen at brænde den Canoniske Rett, blev af mange anseet, som en Inspriation […] (Holberg 1738: 18, i fortalen).

Både dyder og laster behøves altså på verdensscenen, og ofte er de såkalte ”lastene” de som kan få endringer i gang. Som Holberg uttrykker det: ”Kort at sige, hvis Lutherus havde besiddet alle Melanchthonis Dyder, hans Sagtmodighed, Forsigtighed, Betænksomhed og andre Qvaliteter, som gemeenligen recommenderes i Moralske Bøger, havde maa skee ladet sig nøye med Kalkens Tilladelse i Nadveren, men i det øvrige blevet under det forrige Aag” (Holberg 1738: 19, i fortalen).

OPPSUMMERING

Holberg skrev en på mange måter klassisk protestantisk kirkehistorie: Den fremhever lutheranismens overlegenhet sammenlignet med katolisismen, og viser at den ”ekte” kristendommen var å finne i kristendommens gullalder, dens aller tidligste oppstart.

Selve rammen for teksten er den klassiske dydelæren, nemlig belærende eksempler hvor dyder og laster utgjør tekstens viktigste komponenter. Holberg er i dette henseende en moralist til fingerspissene. Men hva er så de dydene som Holberg skisserer? I all hovedsak er dette de kristne kjernedydene, nemlig tro og kjærlighet, om enn et vell av andre, som for eksempel visdom, medlidenhet og gode retoriske ever, også karakteriseres som dyder. Dydene er tidløse, som historiens *exempla* ofte er, og de er til det beste for samfunnet. I tråd med den klassiske dydelæren postulerer også Holberg at *middelveien* er viktig. Dette gjelder også det doktrinelle: For Holberg er kristendommens kjerne enkel, og alle former for fanatisme skys til fordel for den gyldne middelvei. Lastene derimot, er onde, og blant dem finnes vellyst, hovmod og falskhet.

Selv om Holberg poengterer viktigheten av den gylde middelvei, og vet å skille mellom gode og onde handlinger, virker hans bruk av dydelæren på mange måter anti-polariserende: Når alle individer på verdensscenen er *både* gode og onde, dydige og lastefulle, mister polariteten sin egg. I stedet understrekes det at gode mennesker finnes i alle leire og til andre tider, og at frelsen er Guds alene. Gjennom sitt fokus på enkle trossetninger, fravær av fanatisme og en allmenmenneskelig natur som er både god og ond, fremstår Holberg nettopp som han ønsker, nemlig som en representant for datidens opplysningsbevegelse og en tilhenger av religiøs toleranse.

LITTERATUR

Aarseth, Asbjørn 2005: ”Narrativitet og moral i Holbergs historiografi”. I: Eivind Tjønneland (red.), *Den mangfoldige Holberg*. Oslo: Aschehoug, s. 261-276.

Bull, Francis 1913: *Ludvig Holberg som historiker*. Kristiania: H. Aschehoug & co. (W. Nygaard).

Holberg, Ludvig 1738: *Almindelig Kirke-Historie : Fra Christendommens første Begyndelse Til Lutheri Reformation : Med nogle Anmærkninger Over de udi Historien omtalte Cyclis og Aars-Beregninger*. Kiøbenhavn: Trykt udi Hans Kongel. Majestæts og Universitets Bogtrykkerie, af Johann Georg Høpffner.

Holm, Søren 1954: *Holberg og religionen*. København: H. Hirschsprungs Forlag.

Johansen, Kjell Eyvind og Arne Johan Vetlesen 1996: *Etikk- i historie og samtid*. Oslo: Universitetsforlaget.

Lidén, Hans-Emil 2000: *Mariakirken i Bergen*. Bergen: Mangschou.

Rasmussen, Tarald og Einar Thomassen, 2000: *Kristendommen. En historisk innføring*. Oslo: Universitetsforlaget.

Runefelt, Leif 2005: *Dygden som valståndetg grund. Dygd, nytta och egennytta i frihetstidens ekonomiska tankande*. Stockhom Studies in Economic History, 43. Stockholms universitet: Acta universitatis stockholmiensis.

Savin, Kristiina 2008: ”Anekdoter om dygd. Värdenas retorik i Johannes Schefferus bok om det svenska folkets minnesvärda exempel (1671)”. I: Marie Lindstedt Cronberg & Catharina Stenqvist (red.), *Førmoderna livshållningar. Dygder, värden och kunskapsvägar från antiken til upplysningen*. Lund: Nordic Academic Press, s. 234-258.

Selmer, Ludvig 1914: ”Ludvig Holbergs stilling i det 18de aarhundredes religiøse aandsliv”. *Norsk Teologisk Tidsskrift*, vol. 5/15, s. 1-193.

Noter

1) Se; Selmer 1914, Bull 1913, Holm 1954 og Aarseth 2005.

Kjetil Korsnes:
Alliert bombing av industrielle og militære mål i Norge

Natten mellom 28. og 29. oktober 1944 angrep 244 britiske bombefly ubåtbunkeren på Laksevåg. Grunnet dårlig vær over Bergen slapp kun et fåtall av flyene sin bombelast, men ett av flyene slapp sine bomber over sentrum av Bergen. Noe som resulterte i mange sivile omkomne og flere ødelagte kulturhistoriske bygninger.[1)]

Det er fremkommet nytt kildemateriale som belyser den norske reaksjonen, som kom som en protest mot gjennomføringen av bombeangrepet og de sivile tap og materielle ødeleggelser det medførte. Det er interessant å se hvordan norske myndigheter, gjennom Utenriksdepartementet (UD) og Forsvarets Overkommando (FO), prøvde å forhindre sivile tap og skjerme befolkningen for unødig alliert bombing av industrielle og militære mål i Norge under Andre Verdenskrig.

I desember 1944 sendte Utenriksminister Trygve Lie et brev til Storbritannia sin ambassadør i Norge, Laurence Collier, der han tok opp bombingen utført mot Bergen.[2)] Det ble påpekt at en forholdsvis stor bombeflystyrke fra RAF Bomber Command hadde angrepet mål natten mellom 28. og 29. oktober 1944. De samme målene var også angrepet 4. oktober, tilsynelatende med godt resultat, men ved siste angrep var sentrale deler av byen Bergen rammet. Mer en 50 bygninger var truffet, der noen var av svært høy kulturhistorisk verdi. Det var ingen mål av militær verdi her, og avstanden til nærmeste målområde var over en kilometer. Videre påpekte Lie at det var dårlig sikt under angrepet, der et stort antall bombefly unnlot å slippe sin bombelast. Dette anså han som det eneste riktige å gjøre, ettersom det var nærmest umulig å oppnå hensikten når målet ikke kunne plukkes ut med nøyaktighet. De fly som likevel slapp sin last hadde derfor denne uheldige konsekvens. Han påpekte også at norske myndigheter visste at den norske befolkningen var klar og villig til å lide tap ved militære aksjoner av dette slag, men at han nå forstod at befolkningen hadde reagert kraftig mot de sivile tap og materielle ødeleggelse som var påført. Det var ingen rimelig forklaring eller tilknytning som tilsa at angrepet hadde militær verdi eller viktighet. Derfor bad Lie at denne saken måtte få oppmerksomhet av britiske militære myndigheter, der bombeskvadronene måtte få klar instruks om å unngå slike uheldige feilgrep ved fremtidige angrep mot Norge.

På dette tidspunktet var verken norske eller britiske myndigheter klar over årsaken til det skjebnesvangre bomberegnet, der ett bombefly slapp sine bomber helt tilfeldig før det styrtet. Det

Air Chief Marshal Sir Arthur_Harris (1892-1984) kjent i pressen som "Bomber" Harris , og i egne rekker enkelte ganger som "Butcher" Harris. (AOC-in-C) of RAF Bomber Command (from early 1943 holding the rank of Air Chief Marshal)[3] during the latter half of World War II.

var heller ikke første gang norske myndigheter var i dialog med britene om bombemål i Norge. For å forstå den norske reaksjonen er det naturlig først å se på hvordan norske myndigheter forholdt seg til britene, og hvilken innflytelse nordmennene hadde for valg og prioritering av bombemål i Norge.

Allerede i november 1943 sendte UD et notat til britene om ”The bombing of industrial targets in Norway”. Bakgrunnen var amerikansk bombing av Norsk Hydro sitt gjødselanlegg på Rjukan, utført 16. november 1943.[3)] I notatet var den norske reaksjonen krass, der det ble påpekt at dette anlegget ikke hadde noen stor betydning for den tyske krigsevnen. Tvert i mot var den viktig for den norske befolkningen. Det samme var tilfellet ved bombingen av Hydros gjødselfabrikk på Herøya i juli samme år, som kun rammet den norske befolkningen og i liten grad tyskerne. Generelt var norske myndigheter opptatt av å unngå slike hendelser for fremtiden, og ønsket derfor å samarbeide med allierte myndigheter og deres tekniske personell for å oppnå best mulige resultater. Derfor ble britene bedt om å bidra til å opprette en avtale som sikret slikt samarbeid for fremtiden.

Norske myndigheter bad i realiteten om direkte involvering for å peke ut og prioritere bombemål. Tidligere hadde de på eget initiativ utarbeidet egn liste over mål i Norge som var ansett å være militært viktige. Det var også laget liste over mål som ikke burde angripes ut fra liten militær men høy sivil verdi. Disse oversiktene var så overlevert Air Ministry sin Target Committee, som var den arena de allierte diskuterte bombemål frem til april 1944.[4)] Den norske holdningen til angrep mot slike mål var bruk av teppebombing når det

lå isolert og langt fra bebyggelse, presisjonsbombing om målet lå nær bebyggelse og fortrinnsvis sabotasje om målet lå i tett befolkede områder.[5)] Derfor var det irritasjon da amerikanerne bombet Herøya uten å konsultere norske myndigheter på forhånd. Det forelå planer om sabotasje, som ville være mer en mer skånsom metode.

Britene var gjennom hele krigen innstilt på å ha et godt forhold til de norske myndighetene, og det er tydelig at nordmennene hadde stor innflytelse. Likevel skapte de gjentatte protestene og krav om informasjon og deltagelse i beslutninger hodebry og til tider irritasjon hos britene. Da det norske notatet ble overlevert til britene, var reaksjonen noe blandet. Ambassadør Collier skrev et internt brev der han oppsummerte den norske holdningen, blant annet at bombingen var gjort utenfor avtaleverket med Air Ministry (ansvarlig for flyvåpenet), hadde skapt politiske problemer både innenfor og utenfor Norge og at de britiske Air Marshals alltid prøvde å heve seg over loven.[6)] Han hadde møtt Trygve Lie og diskutert saken, og videreformidlet den norske holdningen til Eden i Foreign Office (britisk UD). Det var tydelig at det ble lagt sterkt norsk politisk press for å få mer innflytelse og beslutningsmyndighet for bombeangrep mot Norge. Air Ministry ble forelagt det norske notatet og var ikke særlig nådig i sine kommentarer; det var tydelig at norske myndigheter ville ha en ordning der de skulle ha rett til å konsulteres før slike mål ble angrepet, samt bad om informasjon om hvorfor Rjukan gjødselfabrikk ble bombet.[7)] Det norske notatet ble så sirkulert internt hos britene for kommentarer fra flere instanser, som Ministry of Economic Warfare som var tungt involvert i utvelgelse av bombemål. Prosessen med å få på plass en form for ordning med nordmennene var i gang, men det skulle ta nesten ett år å få den på plass. Det grunnleggende problemet for britene var å få til en ordning som ikke ville medføre at norske myndigheter kunne overprøve allierte beslutninger om å bombe mål ansett som militært viktige i Norge. Derfor hadde britene ikke hastverk med å få på plass en ordning etterspurt av nordmennene.

Amerikanske United States Army Air Force (USAAF) som hadde bombet Hydroanlegget på Rjukan i november fikk en formell protest fra norske myndigheter via britiske Foreign Office, og svarte i slutten av desember.[8)] De amerikanske bombeflyene hadde Knaben gruver og Kjeller som hovedmål, med sekundært mål kraftstasjonen på Vemork (like ved Rjukan) om været ikke tillot bombing av hovedmålet. Angrepet mot Knaben gikk som planlagt, men over Kjeller var været så dårlig at flyene gikk mot det sekundære målet. Gjødselfabrikken til Hydro på Rjukan ble forvekslet med kraftstasjonen på Vemork, ettersom de lå svært nær hverandre. Begge anleggene så ut til å ha fått skader etter angrepet. Det var altså snakk om en *bona fide* bombing, der amerikanerne poengterte at det var svært krevende å navigere nøyaktig i fjellandskap med dårlig sikt. Derfor kunne slike feil skje selv med godt

trente og erfarne flymannskaper. Amerikanerne var heller ikke enig at angrepet mot Herøya i juli var unødvendig, ettersom det var aluminium- og magnesiumsdelen av anlegget som var det primære målet, og ikke nitrat (gjødsel). Det norske forslaget om å bli innlemmet i beslutningsprosessen for bombemål ble heller ikke tatt nådig opp, og USAAF konkludert at det på operasjonell basis ikke var mulig å få dette til. Det var heller ikke aktuelt å ha en form for *ad hoc* løsning der norske myndigheter skulle konsulteres før beslutninger om bombing av mål i Norge, eller at en skulle få endelig godkjenning fra nordmennene om et passende mål skulle bombes eller utsettes for sabotasje. Det var mange faktorer som spilte inn i valg av bombemål, og noen av disse kunne ikke kommuniseres til norske myndigheter.

Bombemål s/n 102 Bergen

Det norske forsøket på å oppnå større innflytelse på utvelgelse og prioritering av bombemål i Norge fikk ikke gehør hos verken britene eller amerikanerne. Det er lett å forstå når en ser på hvor kompleks beslutningsprosessen for gjennomføringen av den allierte bombeoffensiven mot Tyskland var. Det var mange aktører som ønsket innflytelse, og det var rivalisering mellom ulike våpengrener om å få bruke bom-

beflyene. Det siste de allierte ville ha var enda en ny instans skulle komme inn å overprøve eller dreie prioriteringen ut fra egen agenda. I realiteten ville Air Ministry ha færre aktører enn flere for å oppnå en mer effektiv prioritering av bombemål ut fra gjeldene direktiver.[9)] I januar 1944 fikk Lie og norske myndigheter svar fra britene på sitt notat.[10)]

Britene var slett ikke enige i den norske oppfatningen rundt de bombeangrepene som hadde vært utført, men gav en forklaring på hva som hadde skjedd 16. november. De påpekte også at dette allerede var kommunisert til den norske forbindelsesoffiseren ved hovedkvarteret til USAAF rett etter angrepet. I et forsøk på å møte nordmennene foreslo britene at det skulle utarbeides liste over mulig bombemål, som kunne diskuteres i felleskap. Det kom ikke på tale å involvere nordmennene direkte slik Lie hadde foreslått i sitt notat. Britenes forslag til kompromiss ville formalisere listen over bombemål og dermed gi økt innflytelse for norske myndigheter. Slik sett ble den amerikanske feilbombingen 16. november brukt politisk til å oppnå større påvirkningskraft enn tidligere.

Det norske svaret kom i slutten av januar 1944.[12)] Her ble listen over bombemål ønsket velkommen, og samtidig ble anmodningen om å få være med å avgjøre hvorvidt et mål var egnet for bombing eller sabotasje gjentatt. Derfor ble det forutsatt av anbefalinger fra norske myndigheter ville bli akseptert av britiske myndigheter, og at britene ville informere om hvilke prioriteringer som ble gitt ut fra listen. Videre ble det påpekt at en slik liste ikke ville være statisk, men endre seg ut fra ulike omstendigheter og at det ville kreve en form for samarbeid mellom myndighetene. Det var derfor opp til britene å angi hvordan dette skulle foregå. Avslutningsvis ble det opplyst at norske FO tidligere hadde diskutert med Air Ministry om listen for mål i Norge, men at dette ikke hadde resultert i en endelig form for samarbeid.[12)]

Norske myndigheter hadde nå manøvrert seg inn i en god posisjon til å få til en mer forpliktende liste med oversikt over mulige bombemål i Norge. Tidligere var dette gjort på eget initiativ og oversendt Air Ministry med forventing om at den ble brukt gjennom konsultering med norske myndigheter. Det amerikanske bombeangrepet i juli 1943 viste at det slett ikke var en selvfølgelighet. Den norske holdningen var motivert av ønsket om å skjerme befolkningen, samt at industri som ikke var av stor militær verdi skulle spares med tanke på bruk etter krigen. Men det skulle vise seg vanskelig å hindre bombing som gikk ut over sivilbefolkingen i Norge.

Det britiske svaret kom i slutten av mars.[13)] Her ble det opplyst at en omfattende liste over bombemål var under utarbeidelse i samarbeid med Minsitry of Economic Warfare. Videre ble det påpekt at norske myndigheter ikke ville få noen informasjon om den relative (interne) prioriteringen i listen, men at mål som ikke stod på listen ikke

COPY

63

28th November, 1944.

TOP SECRET

CMS/340/DCAS.

Sir,

I am directed to inform you that His Majesty's Government has come to an agreement with the Norwegian Government on the selection of bombing targets in Norway.

2. You are advised that under the terms of that agreement, except in special very urgent cases, attacks are not to be made, without specific Air Ministry approval, on any objective in Norway not included in the list of agreed targets below:-

(i) All Transportation Targets.

(ii) All German Army Targets.

(iii) All German Naval Targets plus the following installations associated with the German Navy:-

(a) BERGEN (S.N.102) S/M repair and servicing base.
(b) TRONDHEIM (S.N.140) - S/M repair and servicing base.
(c) NORTEN, Oslo Fjord (S.N.60 - Port area) and (S.N.18 - seaplane base and aircraft repair works).
(d) Akers Mek. Verksted, Oslo (S.N.63A).
(e) Nylands Mek. Verksted, Oslo (S.N.64A).

(iv) All G.A.F. Targets plus the following installations associated with the G.A.F.:-

(a) SJURSYA, Nr. Oslo (S.N.60)
(b) KJELLER Airfield, Oslo (S.N.23)

(v) The following Industrial Targets:-

(a) KNABEN MOLYBDENGRUBER (S.N.50)
(b) SULITJELMA GRUBER, FAUSKE (S.N.168).

3. I am writing similarly to the Air Officers Commanding-in-Chief, Fighter Command, and Coastal Command.

I am, Sir,
Your obedient Servant,

(Sgd) N.H.BOTTOMLEY.

Air Marshal,
Deputy Chief of Air Staff.

The Air Officer Commanding-in-Chief,
Headquarters, Bomber Command,
High Wycombe, Bucks.

Copies to: Deputy Supreme Commander, A.E.F.
Commanding General, U.S.St.A.F.E.

Den endelige avtalen om bombemål i Norge som kom i stand 28. november 1944. Fra AIR 2/8002.

ville bli angrepet med mindre det var spesielle og akutte forhold som tilsa det. Britene forsikret også det ikke ville bli gjort angrep på noen mål i Norge uten at det var rettferdiggjort ut fra strategiske hensyn og prioriteringer. Avslutningsvis ble en påpekt at det allerede eksisterte nær kontakt mellom norske og britiske myndigheter, slik at det ikke var behov for ytterligere samarbeidsformer. Norske myndigheter ville bli holdt informert gjennom eksisterende kanaler om det ble gjort noen endringer på listen det var enighet rundt. Dette, mente britene, ville være tilstrekkelig for å ha et godt og nyttig samarbeid.

Sir Laurence Collier (1890-1976), fotografi fra februar 1945. Collier var britisk ambassadør i Norge fra 1939 til 1950.

Rammene for hvordan en skulle samarbeide rundt prioritering av bombemål i Norge var dermed satt. I april kom britene med det første utkastet til liste, inndelt i A) *Industrial*, B) *Naval* og C) *G.A.F.* (German Airforce – Luftwaffe).[14)] Hvert bombemål hadde en egen unik kode kalt *Station Number* (SN), gitt til samtlige mål for den strategiske flystyrken for å unngå forvekslinger. Britenes forslag lagt frem i april 1944 så slik ut:

A. Industrial

Knaben Molybdengruber (SN. 50).	Priority 1
Falconbridge Nikkelverk, Kristiansand (SN. 109).	Priority 2
Raffineringsverket, Evje (SN. 70).	Priority 2
”Nordag” Saudasjøen (SN. 155).	Priority 2
Orkla Gruber & Smelteverk Thamshavn (SN. 47).	Priority 2
Sulitjelma Gruber, Fauske (SN. 168).	Priority 3
Fiskaa Verk, Kristiansand (SN. 71).	Priority 3

B. Naval

FOR OBSERVATIONS PLEASE

R. Law.
S.C.
Air Rhind

69A

N7868/24/S.

No. 78.

British Embassy to Norway,
3, Cleveland Row,
St. James's,
S.W.1.

28 DEC 1944

14th December, 1944.

Sir,

With reference to your despatch No.231 (N 6340/24/G) of October 18th last and to previous correspondence regarding the selection of bombing targets in Norway, I have the honour to transmit to you herewith copies of a note from the Norwegian Minister for Foreign Affairs regarding the bombing of targets in the Bergen area on October 28th and 29th last.

2. The conversation with M. Berg, mentioned in this note, took place at the beginning of this month, when M. Berg informed me that M. Lie, before he left for his recent visit to Stockholm and Moscow, had been asked by Crown Prince Olav, as Commander in Chief of the Norwegian forces, to make representations regarding this matter and had asked him to consider on what ground they could be made, since it was not clear that there had been any breach of the undertaking given as the result of your despatch No. 69 (N 2059/24/G) of April 11th last. He explained that some action would have to be taken since the request for representations had come from the Crown Prince and since considerable feeling had been aroused in Norway by the high figure of civilian casualties, which included a considerable number of school children (40 or 50, according to information which I have since received from other sources), but added that M. Lie was anxious to draft his note to me in such a way as to avoid recriminations over what had happened and could not now be repaired, but to ensure, as far as possible, that raids involving similar loss of civilian life were not made in future except in cases where the objective was a military target of the highest importance which it was essential to hit even in conditions of poor visibility and at the risk of bombs falling wide of the mark. I advised that the note should be drafted in general terms and should emphasise the importance of issuing comprehensive instructions in future cases, rather than go into details of the damage caused on this occasion; and it would appear that the present note has been drafted on this basis.

3. I should be grateful for instructions in due course on the reply to be returned to this note.

I have the honour to be, with the highest respect,
Sir,
Your most obedient humble Servant.

(Signed) Laurence Collier.

The Right Honourable
Anthony Eden, M.C., M.P.,
etc., etc., etc.

Brev fra ambassadør Laurence Collier til Foreign Office om den norske protesten mot bombingen av Bergen 29. oktober 1944. Fra AIR 2/8002

Trondheim (SN. 140).
Bergen (SN. 102).
Horten, Oslofjord (SN. 160 (port area) and SN. 16 (seaplane base)).
Akers Mek. Verksted, Oslo (SN. 63A).
Nylands Mek. Verksted, Oslo (SN. 64A).
C. G.A.F. (German Air Force)
Sjursøya, Oslo (SN. 60).
Kjeller Airfield, Oslo (SN. 23).

Denne oversikten inneholdt også begrunnelse for hvorfor disse målene var inkludert på listen, ut fra prioriteringen gjort i det gjeldende bombedirektiv som styrte bruken av den strategiske bombeflystyrken.[15)] Med listen på bordet var diskusjonen i gang mellom norske og britiske myndigheter, og den norske responsen kom i slutten av mai.[16)]

Forsvarets Overkommando hadde flere innsigelser til listen. Blant annet mot at verkene i Kristiansand (Falconbrigde) og Evje var på lden. Disse var ansett å ha liten militær verdi, og mest viktige var å ha gruvene for nikkel som høyeste prioritet. FO mente også at ”Nordag” i Saudasjøen ikke burde være på listen siden det

ikke foregikk noen aluminiumsproduksjon der, samt at det forelå konkrete planer om sabotasje. Når det gjaldt Orkla Gruber og Thamshavn var FO sin oppfatning at gruven var viktigst, mens verket i Thamshavn burde være et sekundært mål. Også Fiskaa Verk burde revurderes, ettersom det ikke ville medføre noe annet enn at produksjon hurtig ville bli flyttet til andre steder, og derfor burde dette være et sekundært mål. FO hadde ingen kommentarer til ubåtbasene og reparasjonsverkstedene i Bergen, Trondheim og Horten, men hadde innsigelser mot at Akers og Nylands Mek. var på listen. De to sistnevnte var viktige for å sikre at transportrutene etter krigen ikke ble for skadelidende, og følgelig burde de spares. I tillegg var det forholdsvis liten aktivitet grunnet mangel på materialer (senere ble det lagt til at presisjonsbombing var helt nødvendig om angrep ble utført). FO hadde heller ingen innvendinger mot G.A.F. mål angitt på listen.

I den påfølgende meningsutvekslingen fikk norske myndigheter etter hvert gjennomslag for at flere industrimål ble tatt bort fra listen, og til slutt satt en igjen med kun gruvene i Knaben og Sulitjelma. Imidlertid ble samtlige militære mål angitt beholdt som opprinnelig skissert. En endelig avtale ble sirkulert i slutten av november 1944.[17)] I tillegg til målene som stod på listen, tok britene forbehold om å kunne angripe ved akutte tilfeller alle mål knyttet til transport (transportation targets), den tyske hær (German army targets) og tyske marine (German naval targets), inkluder de som allerede stod på listen.[18)] Britene hadde manøvrert seg frem til en ganske vid avtale som sikret tilstrekkelig rom for angrep på militært viktige mål uten vetorett fra norske

Trygve Lie (1896-1968) var norsk utenriksminister fra 1940 til 1946,. Han ble i 1946 valgt til FN's første generalsekretær .

myndigheter. Da avtalen ble inngått hadde RAF Bomber Command allerede gjort to angrep på ubåtbasen i Bergen med katastrofale følger for befolkningen på Laksevåg og Bergen, samt avbrutt et angrep mot Trondheim 22. november. Men det var også andre aktører som hadde en agenda i Norge.

I juni 1944 sendte UD og Utenriksminister Trygve Lie ny protest til britene mot bombeangrep utført mot industri i Norge, men denne gangen kom det fra uventet hold.[19)] Britiske fly som opererte ut fra hangarskip langs norskekysten hadde 18. mai angrepet fiskeindustri på Vestlandet. Blant annet var fiskeoljefabrikker ved Stadt angrepet av fly fra Fleet Air Arm (FAA) under kontroll av Admiralty. Det var utstedt et kommuniké samme dag som angrepet fra Admiralty, der det ble opplyst at skip og industri i Norge var suksessfullt angrepet av fly fra FAA om bord på hangarskipet HMS Royalist. Norske myndigheter reagerte svært negativt på denne hendelsen, ettersom fiskeindustri *ikke* stod på listen over bombemål i Norge. I tillegg hadde britene i april forsikret at mål som ikke stod på listen ikke ville bli angrepet uten at det var spesiell grunn til det. Dette var slett ikke første gang fly fra hangarskip hadde angrepet mål på land i Norge, til stor irritasjon for norske myndigheter. UD poengterte at fiskeoljeproduksjonen gikk til den norske sivilbefolkningen, og var den viktigste kilden til fett. I tillegg kunne ikke dette angrepet betraktes som "*a special and very urgent case*" eller som et militært mål. Derfor var det tydelig at retningslinjene skissert av britene i listen fra april ikke var

fulgt opp i denne saken. Derfor bad norske myndigheter at nødvendige tiltak ble fattet for å unngå slike hendelser for fremtiden. For britene og Air Ministry må dette ha vært pinlig, men det demonstrerer samtidig hvordan ulike instanser opererte ut fra en egen agenda. Admiralty hadde ansvaret for krigføringen til sjøs, og hadde egne flyskvadroner i FAA og Coastal Command under sin kommando. Air Ministry måtte erkjenne at dette var en uforutsett hendelse og responderte på den norske protesten med å sende listen over bombemål i Norge til Admiralty med anmodning om å holde seg til de retningslinjer som var lagt der.[20)] Det burde ikke vært en overraskelse, ettersom FAA hadde angrepet industri langs kysten av Norge helt siden 1941. Men, disse angrepene forårsaket liten eller begrenset skade og skapte irritasjon når fiskeindustrien ble utsatt for bombing. Admiralty svarte i oktober med å si seg enig i å holde seg til den endelige listen, men forbeholdt seg likevel retten til å tilføye andre mål gjennom egen avtale med norske myndigheter.[21)] Admiralty var også opptatt av å ha rom for gjennomføre de angrep som var ansett som viktige, noe de også gjorde. Blant annet ble Esso sine drivstofflagre på Vallø ved Tønsberg bombet så sent som 25. april 1945,[22)] et angrep som kostet 53 sivile nordmenn livet.

I desember 1944 kom så enda en norsk protest, denne gang mot bombingen av Bergen 29. oktober. Det var ikke målet som var problemet, for det var på listen, men måten det var gjennomført på. Det er også verd å merke seg at det ikke kom noen protest mot bombingen av Laksevåg 4. oktober, som påførte befolkningen større tap i liv og eiendom enn 29. oktober. Den britiske responsen var rask, dagen etter at protesten var fremmet ble den sendt videre av ambassadør Collier ved den britiske ambassade i Norge til Foreign Office og Eden.[23)] Det som er interessant med Colliers brev er henvisningen til at Kronprins Olav som øverst-kommanderende for de norske styrkene hadde tatt initiativ til å undersøke saken, samt at det kommer frem det store antallet skolebarn som omkom ved Holen skole (angitt til mellom 40 og 50). Collier antyder her at han hadde fått informasjon om effekten av bombeangrepet 4. oktober fra andre kilder. Det viser at britene, på høyt politisk hold, var klar over hvilke konsekvenser bombingen hadde på sivilbefolkningen i Bergen. Både norske og britiske myndigheter ser ut til å være mest opptatt av å unngå lignede effekter av bombing for fremtiden. Det er kanskje ikke så merkelig, ettersom bombeangrepene mot Laksevåg og Bergen er blant de meste dramatiske i Norge. Rundt 0,35 % av sivilbefolkningen i Norge omkom under krigen, mens tallet for Laksevågs befolkning var 2,6 %.[24)]

Foreign Office svarte den norske protesten 11. januar 1945, dagen før det siste bombeangrepet mot ubåtbunkeren på Laksevåg. Air Ministry var forespurt om årsaksforholdene, og konklusjonen var at Bergen stod på listen og dermed var et legitimt mål å bombe. I tillegg var værforholdene av en slik

karakter at Master Bomber (han som ledet bombeflyene og gav ordre om hvordan det skulle bombes) hadde beordret flyene til en svært lav høyde for å kunne identifisere markørene som viste hvor målet (ubåtbunkeren) lå. 55 av flyene fant markørene og gjennomførte angrepet, mens de resterende flyene (189 i tallet) slapp ikke sin bombelast. Her kan det tilføyes at Bomber Command mente selv at angrepet var utført helt etter retningslinjene. Britene beklaget at det hadde medført tap av liv og kulturhistoriske bygninger i Bergen, men påpekte også at nøyaktigheten av bombingen ville variere ut fra en rekke operasjonelle faktorer, uavhengig av værforhold. Eden og Foreign Office mente derfor at flystyrken hadde forholdt seg til de retningslinjer som styrte denne type operasjoner over okkuperte områder, samt at alle forholdsregler var tatt for å beskytte sivilbefolkningen. Derfor var det heller ingen grunn til å utstede nye retningslinjer som følge av dette angrepet.[25)] Norske myndigheter hadde med andre ord ingen grunn til å protestere mot hvordan bombingen var gjennomført.

Først lenge etter krigen ble omstendighetene rundt bombeangrepet 29. oktober kjent i detalj. Årsakene som ledet frem til bombeangrepene er nå også grundig redegjort for,[26)] men det er en annen historie og knyttet opp mot bekjempelsen av de tyske ubåtene. Selv om Norge ble utsatt for mange bombeangrep under Andre Verdenskrig, var det en svært begrenset aktivitet. Allierte bombefly slapp vel 2,7 millioner tonn bomber mot Tyskland under krigen. Til sammenligning ble det i Norge sluppet vel 3000 tonn bomber de siste to krigsårene (som ledd i den strategiske bombeoffensiven). Hovedfokuset til britene og amerikanerne i gjennomføringen av bombeoffensiven lå naturlig nok et helt annet sted enn i Norge.

Noter

1) Hele gjennomføringen av nattangrepet er gjennomgått i detalj av Halvor Sperbund i Nedrebø og Sedal (redaktører) 2012: Bombemål S/N 102 Bergen – De allierte bombeangrepene på Laksevåg 1944-1945, Spartacus Forlag. Her kommer det frem at det var et enslig Lancaster bombefly som styrtet i Store Lungegårdsvann som slapp bombelasten sin over sentrum av Bergen. Det var 244 bombefly som deltok, men grunnet dårlig vær slapp kun rundt 55 sin last. Målet var ubåtbunkeren på Laksevåg.
2) AIR 2/8002. Air attacks on targets in Norway. Brev datert 13. desember 1944.
3) Ibid. Aide-memoire er udatert, men Collier ved den britiske ambassade i Norge omtaler det i brev datert 26. november og 2. desember 1943.
4) Target Committee var opprettet i 1940, og fungerte som diskusjonsarena for ulike instanser som påvirket bombemål. Komiteen ble oppløst i april 1944 i forbindelse med invasjonen på det Europeiske kontinentet der Eisenhower fikk kommando over bombeflystyrken, og til slutt erstattet med Combined Strategic Target Commitee (CSTC) i oktober 1944.
5) Norsk Hjemmefront Museums arkiv. Rapport om Forsvarets Overkommando virksomhet utenfor Norge - Del V: Alliert

bombing av industrielle mål i Norge. Datert 20. oktober 1945.
6) AIR 2/8002. Brev datert 26. november 1943 fra Laurence Collier ved den britiske ambassaden i Norge. Han hadde vært i samtaler med Utenriksminister Lie rundt den norske holdningen til bombeangrep mot Norge. Spesielt utsagnet om Air Marshals som tar loven i egne hender er markert ut, som tyder på at britene tok seg nær av den nedlatende holdningen. Det bærer også andre notater preg av.
7) Ibid. Brev datert 6. desember 1943 fra Under-Secretary of State for Air, Air Ministry.
8) Ibid. General Eaker i US Army Air Force (USAAF) i Storbritannia svarte Foreign Office i brev datert 23. desember 1943.
9) Et eksempel på slik rivalisering er Admiraltys forsøk på å bli innlemmet i CSTC mot slutten av 1944, for å kunne ha bedre innflytelse for å prioritere angrep mot tyske ubåtmål. Dette er gjengitt i detalj i Nedrebø og Sedal (redaktører) 2012: Bombemål S/N 102 Bergen – de allierte bombeangrepene mot Laksevåg 1944-1945, Spartacus Forlag.
10) AIR 2/8002. Brev fra Foreign Office datert 2. januar 1944.
11) Ibid. Brev fra Utenriksdepartementet datert 29. januar 1944.
12) FO hadde utarbeidet liste som var overlevert Air Ministry og Target Committee som veiledning. Det var denne amerikanerne brukte da de angrep Hydro sitt anlegg på Herøya 24. juli 1943.
13) AIR 2/8002. Brev fra Foreign Office datert 31. mars 1944.
14) Ibid. Listen ble sendt til norske myndigheter 20. april 1944.
15) Bombedirektivene ble utformet som rettesnor for hvordan bombeflyene skulle brukes og hvilke mål som skulle prioriteres. Dette var gjort i samarbeid mellom britene og amerikanerne og utstedt av Combined Chiefs of Staff (CCS) i Washington og sirkulert til RAF og USAAF. Disse direktivene ble jevnlig revidert ut fra hvordan den strategiske situasjonen endret seg gjennom krigen.
16) AIR 2/8002. Norwegian High Command's comments on priority targets in Norway. Udatert, men oversendt britene 31. mai 1944.
17) Ibid. Deputy Chief of Air Staff brevs datert 28. November 1944. Avtale om bombemål i Norge ble distribuert til RAF, USAAF og Eisenhower som sjef for allierte invasjonsstyrker på kontinentet.
18) Ibid. Avtale datert 28. november 1944 og signert Air Marshal og D.C.A.S. (Deputy Chiefs of Air Staff) Bottomley.
19) Ibid. Brev fra UD datert 30. juni 1944, og signert Utenriksminister Trygve Lie.
20) Ibid. Brev fra Air Ministry datert 28. juli 1944.
21) Ibid. Brev fra Admiralty datert 6. oktober 1944.
22) AIR 8/8008. Combined Strategic Target Committee: Attack of naval targets. NAVTAR liste utstedt 16. april 1945. Admiralty anså tankanlegget som viktig for de tyske ubåtene og satte den på listen over bombemål.
23) Ibid. Brev fra britiske ambassade i Norge til Foreign Office datert 14. desember 1944.
24) Tall fra Statsarkivet i Bergen.
25) AIR 2/8002. Brev fra Foreign Office datert 11. januar 1945 og signert Sgd. M.J. Dean.
26) Se Nedrebø og Sedal (redaktører) 2012: Bombemål S/N 102 Bergen – De allierte bombeangrepene på Laksevåg 1944-1945. Spartacus forlag.

.

Chr. Brun Larsen:

Hans Christian Knudsen – en 17 år gammel kunstner fra Bergen som takket nei til et godt tilbud fra professor I. C. Dahl

Hans Christian Knudsen (1816-1863) var født i Bergen 18. mars, og ble hjemmedøpt 15. april, i 1816. Om Knudsen er det sagt

> *"Han er med rette både av fødsel og oppdragelse bergenser. Han har da alle bergenseres umiskjendelige egenskaper: sterke stemninger, kunstnerisk temperament, national selvfølelse og munterhet."*

Knudsens far Fredrik Tobias Knudsen (1785-1870) kom til Bergen i året 1809, og giftet seg med Asseline Johanne Marie Lie. (1784-1829) De fikk åtte barn i sitt ekteskap, tre gutter og fem jenter. Den eldste sønnen døde tidlig.

Fredrik T. Knudsen var egentlig farver av profesjon, men han hadde vært borte i andre virksomheter. Det er fortalt om ham at

> *"Større original end denne Fredrik Knudsen er neppe kommet til Bergen, denne paa originalitet og særpreg dog saa rike by. Original og selvstændig i sit livssyn: fri ligeoverfor den officielle kirke og lære, skeptisk like overfor haugianerne, glødende missionsbegeistret i en tid da missionen knapt var kjendt."*

Han var også original som forretningsmann

> *"han brygget eddik og øl, brændte brændevin og byttet i bondevarer og reiste på fisket med slike saker og bad om vor Herres velsignelse. Havnet saa derefter som tidenes første avholdsprædikant og reiste over store strøk av det søndenfjeldske Norge for at stifte foreninger.*
>
> *Original var han ogsaa da han arbeidet paa perpetuum mobile med over 50 messinghjul, dreiet cylindre og akselledninger, fik stiftsamtmand Christie, Kaptein Foss og Lyder Sagen til at overvære den høitidelige akt med igangsættelsen, og senere hadde forstand nok til at erkjende sit nederlag og kaste det hele."*
>
> *I 1845 fik Fredrik stiftet den første maateholdsforening i Kristiania. – Der ble det holdt foredrag om det giftige brændevin og de berusende drikke. Stiftsprost Munk hadde undertegnet maateholdsløftet, men fik skrupler og sendte bud efter Fredrik Knudsen og bad ham stryke sit navn. Man klistret da en lap over navnet, og foreslog følgende tekst: "Herunder hviler Stiftsprosten.""*

I en alder av 81 år fortalte Fredrik

Hans Chr. Knudsen malt av Gørbitz

Knudsen om sin sønn Hans Chr. følgende:

Fra hans barndom af var Lydighed, Gudsfrygt og Tegning hans kjæreste Syssel. Naar han en sjelden Gabg forsøgte at lege med andre Børn paa Gaden, kom han stedse forskrækket ind og klagede over deres Ugudelighed.

Da han var syv Aar gammel vandt hans Examenstykke i Tegning Beundring. Jeg tog ham med til Landskabsmaler Professor Dahl, som paa den Tid opholdt sig i Bergen, for at spørge ham om Drengen burde blive Maler. Dahl bad ham da om prøve at tegne hans Søster, og Udførelsen vandt Professorens Bifald.

I en siden oprettet Tegneskole vandt han første Vinter Skolens 2den Præmie, et stort mathematisk Bestik. Da det ikke gikk an at faa Præmie i to paa hinanden følgende Aar, opnaaede han først den 3die Vinter første Præmie, en stor Tarvelade. Imidlertid tegnede han Fløifjeldet, som var hans første Landskabsstykke og hvorpaa han anvendte meget Flid. Han tegnede ogsaa Bergens By, hvilket Stykke han forærede mig.

Om Tegneskolen har W. M. Schjelderup fortalt:

Blandt Skolens første Lærere, der heller ikke tog Betaling, kan nævnes den udmerkede Kunstner, Maleren Gørbitz, der i sit Hjem ugentlig gav Undervisning i Bygnings– og Frihaandstegning; den bekjendte Tegnemester Dreyer, som underviste i Fri haandstegning, og Gjestvang i Figurtegning, ogsaa den senere berømte Prof. Dahl var en kort Tid Lærer.

Denne Skole ophørte formentlig i 1824, da det oprettedes en Tegneskole efter Indbydelse af det nyttige Selskabs Oplysningskomite, der den gang bestod af Overlærer Bohr, Artillerikaptein Hermann Foss og Overlærer Lyder Sagen.

Fredrik Knudsen fortalte videre om sønnen:

Fra sit 12te Aar af følte han

Gudskald i sit Hjerte til at vorde Missionær. Han bad mig ofte om at skrive til et Selskab derom; men sa jeg vilde give ham Tid til at prøve sig i sit Kald, opfatte jeg altid dermed, skjønt jeg ofte havde bedet Gud om, at nogen af mine Børn maatte blive udsendte som Missionærer. Jeg var ikke endnu hjertestrek nok til at sende ham til Basel, fordi man da sendte sine Missionærer til Guinea-Kysten, hvor de paa den Tid kunde leve en eller flere Dage, Uger eller Aar, men ikke længer end 6 Aar. Han vedblev derfor i flere Aar at arbeide som Litograf.

I flere Aar var han Litograf i Kaptein Prahls Stentrykkeri, han blev meget avholdt af Prahl. Og blev snart hans fornemste Tegner, saavel paa Papiret som paa Stenen hvorpaa Trykkingen foregaar. Det første Litografi var av Gjest Baardsen!

Professor I. C. Dahl, malt av Grolig, litografert av Prahl i Bergen og stukket på steintavle av H. C. Knudsen

Prahls tegnere var Losting, Bucher, Walters og Knudsen m.fl. Livet i den litografiske anstalt var meget livlig. Om dette er følgende fortalt:

Det gikk som man tænke sig ofte muntert til blant denne flokk av unge mennesker hvor del de eldste: Knudsen og Walters ikke var mer end 18-20 Aar gamle. Prahl var efter nuværende Tids Forhold en ren Tyran.

Men da han selv var livsfreidg saa hen gjennom Fingrene med vore Spilopper. Vi—og jeg antar vi to eldste med, som naar intet andet arbeide forelaa, var baade lærere og arbeidere—maatte alle være ved Arbeide 6.30 hver morgen, og for at alle skulde være præcis, var Prahl selv tilsyede ved det store Bord som vi kalte det: dette var placert midt i Trykkeriet. Prahl som ikke selv kunde utføre noget Arbeide i Tegnebranchen blev imidlertid kjed av sit tvungne Inspektionsarbeid og forsvandt næsten hver Morgen efter en halv eller en hel Times Ophold.

Dette var tegnet til at vi sprang opf fra vore Pladse for at skaffe os no-

get spiselig i Smørkringler, Plommer, Rosiner etc. saasnart vi var sikre paa at vi hadde ham i tilbørlig Avstand.

Vi opkvikket os paa denne Maate efter bedste Evne. Enkelte Gange hændte det at Prahl overrasket os i en saadan Situasjon, og da fik vi to "gamle" vor skjære Skrubb for daarlig opretholdt Orden.

Prahl brukte Stokken flittig, men var hans Vrede over foreslog han gjerne en Sang like efterpaa..

Skuespilleren Johannes Brun var ogsaa en tid lærling hos Prahl. Han forstod udmerlet at spille Chefen. I Stykket "Hos Kapteinen" skal han ha lagt ind adskillig av Prahls Eiendommeligheder".

Lyder Sagens hus var møteplassen for kunstnerne i Bergen. Tegningen er av Thorvald Olsen.

Hos Prahl fikk H. C. Knudsen flere betydelige arbeider, og man finner hans merke på flere reproduksjoner. Han har stukket Grolings portrett av professor Dahl, og bildene av stortingspresident Christie og Lyder Sagen m..fl.

Men det var hans litografering av I. C. Dahls prospekt av Bergen som gjorde Dahl så begeistret for ham. Originalen ble gitt prins Oscar som gave fra bergenske borgere.

På det litografiske fargetrykket i kanten til venstre står det "Forlagt og trykt ved Prahl i Bergen. På dem andre siden "Tegnet på sten av H. C. Knudsen."

Andreas Aubert har fortalt at det var i Lyder Sagens hus professor Dahl holdt til og det eiendommelige kunstnersamfunnet utviklet seg.

Sagens hus lå oppunder Fløifjellet omgitt av en underskjønn hage, som Dahl selv hadde meget ære av, da han sendte fruen utvalg av de mest sjeldne frøsorter, som han kom over i Tyskland.

Bergensmotiv av I. C. Dahl, litografert av H. C. Knudsen

Aubert fortalte videre:

> *Det har sikkert ikke gjort Sagen mindre lykkelig at se Dahl midt i en krets av elever: Schultz, Knud G. Bull, siden også Groliger, dessuten Rasch og enm attenårig bergenser med utprægede kunstneriske evner, Hans Christian Knudsen, som tegnet og litograferte for Prahl. Dahl fikk en subskription i gang for ham foir at hjælpe ham til at fortsætte sin utvikling i utlandet. Men Knudsen vilde ikke, han hadde faat lyst til at bli missionær.*
>
> *Et minde om dette kunstneremne i 1834 i Bergen er hans vellykkede litografi etter Dahls portræt ved Groliger, som ogsaa paa Dahls opfordring uytførte et portræt av Lyder Sagen.*

Sjelden har vel en ung kunstner i 18-årsalderen fått et så godt tilbud som Knudsen.

Han fortalte i et brev til sitt misjonsstyre et tiår senere

> *Ja, saa hjertens gjerne gir jeg Gud æren for hva der maatte være utrettet til missionens fremme under min reise. Og min tegnekunst, hvor fattig den end var i og for sig skapte mig dog et navn i mit fædreland for 9 aar siden. Men at menneskene let kan glemme Skaperen for skab-*

Over og under: Tegninger av H. C. Knudsen fra hans Afrikatid

ningen har jeg tidlig lært. Jeg forstaar derfor nu dette, at det er en saare liten ting for mig at bli holdt for stor av mennesker. Men derfor frygter jeg ogsaa mindre baade deres hat og deres gunst."

Han tegnet og malte hele livet, og flere av hans etterlatte arbeider bærer preg av den lovende kunstnerbegavelsen som i ungdommen skaffet ham en så hjertelig mottagelse hos kunstsakkyndige.

Knudsen har fortalt hans skoletid var kort, «og faldt i alderen 9-12 aar". Ved å tegne for en student fikk han ukentlige timer i norsk og tysk.

Faren Fredrik Knudsen fortalte videre:

«Jeg var den gang allerede flyttet til farsund, og fik nu der et Brev fra ham i den Anledning, med den alvorligste Bøn om at søge Plads for ham i en Missions-Anstalt. «Thi", skrev han, «jeg kan dog aldrig tage feil deri, at det er bedre at tjene Heren, end at blive en stor Mand i Verden. Med Anbefaling fra vore bedste Venner, Pastor Gabriel K. Kjælland paa Findø og de øvrige Bestyrere for Stavanger Missions-Forening, sendte vi derfor en Ansøgning til det rhinske Missionsselskab om hans Optagelse der, og modtok snarlig det guns-

tige Svar, at man strax vilde modtage ham som Aspirant. Han kom til Barmen i 1834 blev snart optagen, og bestod sin Examen i 1839. Da Udsendelsen først var bestemt til Aaret 1840, saa fik han Lov til at besøge Norge og sine Slægtninger der, og være Vinteren over.

Min Søns Bestemmelse blev meget dadlet i Bergen, fordi man hadde troet, at han som Maler vilde blive en Prydelse for Fædrenelandet og til Hjælp i Fremtiden for mig og alle mine, hvilket heller ikke var urimelig; men Hedningernes Saliggjørelse var for os mere end alt Andet. Dersom hans Moder havde levet da, saa havde hun ikke kunnet afsee ham til dette Brug, endskjønt vi Begge vare enige i at opdrage vore Børn til Gudsfrygt.

Til min og hans Søskendes store Glæde kom han hjem til os i Christiania den 29de Sept. 1839.»

På Misjonsskolen ventet H. C. Knudsen en stor skuffelse. Han fikk ikke bo på skolen sopm elev, og ble utnyttet i trykkeriet som litograf og farvetrykker. Om dette sa han selv:

«Saa kjært dette opdrag end var, tænkte jeg dog med bedrævet hjerte paa, at jeg ved dette arbeide vilde bli holdt borte endnu to aar fra det virkelige missionsstudium for hvis skyld jeg hadde forlatt tegning, fædreland og venner. At jeg tigget vor Herre om snarlig utfrielse maa ikke legge mig til last.»

Den første steen slo feil ved for sterk ætsing. Trykkingen falt for dyr, og reproduktionen av bilder ble oppgitt.

Men saa ble han satt til å tegne portretter.

Han gjorde alt hva han kunne for å komme inn som elev i på misjonsskolen og vant seg en venn i bestyrelsen som talte hans sak. Den 15. februar 1836 ble han offisielt antatt.

I 1848 fikk Knudsen høre at misjonsselskapet ville sende ham en hustru, fordi de mente det var best formisjonærene å være gift ved utreisen. Knudsen sendte dem et brev der han tok avstand fra opplegget, og reiste umiddelbart til Bergen der han 3. mai 1848 giftet seg i Mariakirken i Bergen med Petronelle Hermandine Caroline Elisabeth (“Elise”) Christiansen (4.3.1820–25.3.1859), datter av sogneprest Peter Christiansen (1773–1830) og Anne Rebekka Mohn f. Gørbitz (1784–1875).

C. H. Røstvig har fortalt:

«Der er fra Afrikaopholdet bevart en del tegninger av hottentottyper og landskapsstudier, samt et utkast til en stort anlagt figurkomposition: Namaqua – som sikkerlig er tænkt som en malerisk symfoni en apotheose til Afrikanaturen.

I 1854 avsluttes hans virksomhet i Afrika, efterat det er kommet til aapent brudd med hans overordnede i Barmen. Imidlertid er hans hustru blitt sindssyk og som en til døden skuffet mand vender han

Minnesteinen over Hans Christian Knudsen ble reist i Hattfjelldal i 1927

tilbake til Norge med sin syke hustru og to barn.

Saa er det til at begynde forfra igjen. Hans hustru blir anbragt paa asyl, og deres to barn blir bortsatt i pleie.

Nu tar han fatt paa et forkyndermæsig vandreliv, samtidig som han tegner porttrætter, der indbringer ham en nødtørftig indtægt. En kort tid er han skolelærer, i Stavanger, men intet borgerlig erhverv kan længer fastholde denne himmellængtende fredløshet. Han lever desuden i forventning og tro paa Kristi gjenkomst.

Der foreligger rørende beretninger om hans rent asketiske nøisomhet og offervilje og hans mysteriøst magtfulde, men beskedne væsen.

Omsider havner han oppe i Skarmodal i Nordland, og her møter han døden på en tragisk måte. Kan hende han som Brand har søkt iskirken og i den iskalde favntak funnet den livsforløsende varme, jordlivet hadde nektet ham. Vi vet ikke utover det, at han mot Skarmodalsfolkets advarsler forsøkte å gå over fjellet til Susendalen uten fører – og omkom. Antage-

lig er han tatt av et ras. Etter grundig søkning fant de bare støvleskaftene med noen knokler i, bein og trevler av hans klær»

Da H. C. Knudsen omkom i 1863 var Henrik Ibsen i Bergen og Christiania, og flere mener han kan ha funnet inspirasjon til deler av sitt drama Brand i livshistorien til Hans Chr. Knudsen, og sluttscenen i dramaet, der iskatedralen faller over ham, kan også oppfattes som direkte knyttet til H. C. Knudsens død.

Misjonærten og misjonshistorikeren Emil Birkeli har kommentert Knudsens bruk av uttrykket ”livets Brand”, og mener det kan være Knudsens bruk av uttrykket som gir forklaringen på den eiendommelige tittelen ”Brand” på Ibsens drama.

Birkeli viser til at Knudsen i et brev til søsteren skriveren at han kjenner i sitt bryst **«livets konges brand»**, og han kan vel også i andre sammenhenger ha brukt samme vending.

Helt til hen i mot 1860 bodde Knudsen i Stavanger. Men etter den tid reiste han nordover, og dels var han privatlærer, dels drev han sin forkynnervirksomhet.

I 1863 drog han fra Dønnum nord mot Vefsen, og videre mot Hattfjelldalen, til Ole Tobias Olsens rike, prest og Nordlandsbanens far. Og her i disse ville fjelltraktene, med kaldgufset fra evig is og snø fra de store, farlige fjellviddene, endte hans merkelige og omtumlete liv.

I en artikkel i 1934 står at det at Knudsen omkom ved en skredulykke, mens det i en artikkel i Dagen 27. august 1929, står at han druknet i Skarmodalselven i Hattfjelldalen. Og sannheten er nok at man slett ikke vet sikkert om hvordan det skjedde, for ingen var øyenvitner.

Det var kommet beskjed til ham fra Susendalen, om han ville komme der og tale. Da måtte han over et vilt og bratt fjellparti. Snørn lå dyp, og man fryktet for snøtykke. Presten Schjelderup, far til nåværende biskop Schjelderup (1929), frarådet ham på det innstendigste. Men Knudsen var ikke til å rokke. Han sa at han følte en høyere makt som tvang ham av sted. Her var ikke rom for noe kompromiss. Den 26. mai tok han ut på den skjebnesvangre tur. Samme dag hendte ulykken.

Der lød ikke noen «Han er deus caritatis» i hans dødsøyeblikk. Bare bulderet fra skredet og larmen fra elven. Det dramatiske i denne situasjon måtte virke på en kunstner som Ibsen, som i en feig og unnfallende tid ble betatt av det idealistiske drag i H.C. Knudsens karakter.

Synøve Bringslid:
Dei første kvinnene i norsk politikk

Innleiing

I år feirar vi at det er 100 år sidan norske kvinner fekk statsborgarleg stemmerett på same vilkår som menn. Både i Noreg og i Finland greidde ein å få kravet om kvinnestemmeretten inn som ein del av kampen for nasjonalt sjølvstende. Dette var medverkande årsak til at begge land fekk innført statsborgarleg stemmerett for kvinner på same vilkår som menn som dei første statane i Europa.

Opraab.

Norske Kvinde!

Mød frem og stem ved Valgene!

Husk det gjælder at bruge dine vundne Rettigheder!

Husk det gjælder alles Velfærd, dit Hjems, dine Bøcna, din Bygda!

Husk hvert enkelt Hjems Økonomi bærer hele Landets!

Husk at norske **Kvinder** ogsaa er **valgbare**!

Sørg for at dygtige Kvinder opstilles paa Listerne!

Husk: Stemmeret er Stemmepligt!

En Æresaag bliver det da for dig at bruge din Stemmeret!

Mød og stem.

Landskvindestemmeretsforeningens Bestyrelse.

Kampen for stemmeretten

Ein stor del av æra for innføring av statsborgarleg stemmerett for kvinner i Noreg må tildelast dei aktive kvinneorganisasjonane som hadde dyktige leiarar og mange medlemmar. Gjennom oppbygging av landsomfattande kvinnesaksorganisasjonar, humanitære organisasjonar og lærarinneforeiningar, vart det etablert eit nettverk som kunne brukast effektivt for å vise at det stod mange kvinner bak kravet om stemmerett. I 1898 hadde 7 forslag om kommunal stemmerett for kvinner vore til avrøysting i Stortinget utan at det var oppnådde fleirtal. Våren 1899 sendte Landskvinnestemme-rettsforeininga ein petisjon til Stortinget og kravde stemmerett for kvinner på same vilkår som menn. Vedlagt stemmerettskravet var 12 000 underskrifter frå kvinner i heile landet, men kravet vart ikkje innfridd denne gongen heller. I januar 1901 kom det eit forslag frå 10 tingmenn frå Venstre om allmenn stemmerett for menn, utan at kvinnene var tatt med. Dette forslaget slo ned som ein bombe blant kvinnene:"Skulde nu hver eneste mann slippe innenfor murene og hver kvinne las i stikken," Særleg dei som var økonomisk sjølvstendige følte seg dårleg behandla. Kvinnestemmerettsforeininga protesterte i offentlege møter og Landskvinnestemmerettsforeininga

Julie Mohr (1856-1923) var kvinnesakskvinne og politikar. Ho vart tidleg enke og fekk då eineansvar for to barn og drift av eit gartneri. Kjelde: Nasjonalbibiloteket. Ukjent fotograf

sendte straks inn eit framlegg til Stortinget om at kvinnene ville ha same rettane som menn, samtidig som dei sette i gang med ny underskriftskampanje.

Kommunal stemmerett

Det første gjennombotet kom i 1901, då 40 % av kvinnene i Noreg fekk kommunal stemmerett. For å stå på valliste og å røyste ved kommunevalet i 1901 måtte ein vere 25 år. Det kravet gjaldt begge kjønn, men for kvinner gjaldt to ekstra vilkår: dei måtte enten åleine, eller i fellesskap med ektefelle ha ei årleg inntekt på minst 300 kroner på landet, 400 kr i byen, og dei måtte ha betalt skatt av inntekta. I Kristiania vart det oppretta ei "Kvinnestemmerettsliste" med 12 kvinner og 30 menn. I tillegg til Venstre, Høgre og Arbeidarpartiet var det også liste for Fråhaldspartiet og Upolitisk liste. Rundt om i landet kunne ein finne ulike samarbeidsliste.

Kvinnene hadde ingen grunn til å juble over takinga i valet og valresultat i 1901. Berre 21% av kvinnene med stemmerett deltok. På landet røysta berre 9,5 % og i byen 48 %. Til samanlikning røysta 45 % av mennene, 41% på landet og 57% i byane. I dei større byane var det godt frammøte, men i over femteparten av landkommunane, i alt 116, røysta ingen kvinner. Under valet protesterte motstandarar av kvinnestemmeretten ved å stryke kvinner på vallistene. Det skjedde i Kristiania, Trondheim og Drammen. I Tromsø var det ei kvinne, kumulert på Høgre si liste, som bad om å bli stroken, fordi ho ville ikkje risikere å bli einaste kvinne i bystyret. Frå Kristiansand vart det meldt at mange menn nekta konene sine å røyste, og at andre prøvde å påverke kvinnene til å røyste på sitt parti. Trass i denne motstanden vart det vald inn 100 kvinner til sitte i kommunestyra rundt om i landet.

Valet i Kristiania

Det kom inn berre 6 kvinner i Kristiania bystyre. Eksperimentet med eiga liste for kvinnestemmerettskravet falt ikkje så heldig ut. Berre dei 2 første på lista, Anna Holsen og Ragna

Nielsen kom inn i bystyret. Av 48 representantar for Høgre, var det vald inn 2 kvinner, Sophie Borchgrevink og Elise Heyerdahl. Venstre, som i stor grad hadde støtta kvinnestemmerettskravet, fekk ikkje ein einaste representant inn i Kristiania bystyre. Ragna Nielsen, som vart vald inn på Kvinnestemmerettslista var pedagog, skulestyrar og kvinnesaksforkjempar.Allereie som 15 åring starta ho med å undervise for å hjelpe mora økonomisk etter at foreldra vart skilt. Ho var aktiv i kvinnesaksorganisasjonar og starta sjølv privat jenteskule i 1885. Ho underviste i småskulen og realskulen om føremiddagen og på gymnas om ettermiddagen. Anna Holsen, som vart vald inn saman med ho, var lærar, kvinnesakskvinne og arbeidde for at kvinnelege lærarar skulle få ein høgare fagleg og økonomisk status. Elise Heyerdahl, som vart vald inn for Høgre, vart det første kvinnelege medlem av Formannskapet. Ho var den første kvinna som kom inn i Høgre sitt sentralstyre (1909) og ho var stiftar av Høgrekvinnene sin klubb. Det beste resultatet kvinnene oppnådde i Kristiania, var for Arbeidarpartiet der dei fekk inn 2 av 14 representantar. Det var Margareta Strøm og Martha Tynæs. Martha Tynæs var sterkt engasjert i situasjonen for einslege mødrer, og barn sine rettar. Ho var mellom anna sakkunnig for sosialdepartementet under utarbeiding av ”dei castbergske barnelovane.” Ho representerte Arbeidarpartiet i bystyret frå 1901-1919 og frå 1908-1919 sat ho også i formannsskapet. Ho var med å stifta Arbeidarpartiets kvinneforbund i 1901, og var leiar av forbundet i perioden 1906-1920. I 17 år sat ho som einaste kvinne i sentralstyret for Arbeidarpartiet.

Elisabeth Espenak (1863-1949) var fødd i England men gift med ein nordmann. Ho var aktiv i fråhaldsrørsla og sekretær i Norske kvinners totalavholdselskap, Det Hvite Bånd. Ho vart vald inn i Bergen bystyre på fråhaldspartiet si liste i 1901. Kjelde: Menneskevennen. Ukjent fotograf

Dei første kvinnelege politikarane Bergen

I Bergen bystyre kom det inn 6 kvinner: Elisabeth Espenak, Anna Steineger, Signe Gullaksen, Gina Heggelund, Marie Michelsen, Julie Mohr. Dei representerte ulike politiske ståstadar, men tre var aktive

Anna Steineger(1852-1914) var lærar i middelskulen i Bergen og politikar for Venstre. Kjelde: Nasjonalbiblioteket. Fotograf: Meyer & Nicolaysen

medlemmar av kvinnesakorganisasjonar. Anna Steineger var lærar i middelskulen, kvinnesakskvinne og vart vald inn for Venstre. Signe Gullaksen var husmor og stilte til val på Arbeidarpartiet si liste. Ho hadde arbeidarklassebakgrunn og var oppteken av skulepolitikk. Ho vart også gjenvald i 1904,1907 og 1910, men då som vara. Julie Mohr var enke og stod på upolitisk liste og var med på å stifta kvinnesaksforeininga. Ho var gift med ein 20 år eldre handelsgartnar, og då han døde 50 år gamal, fekk Julie eineansvaret for to barn og drifta av gartneriet. Gina Heggelund og Marie Michelsen vart begge to vald inn på konservative og moderate si liste. Heggelund var ugift lærar og kvinnesakskvinne medan Michelsen var enke og forretningskvinne. Marie Michelsen var gift med ein forretningsmann som døde tidleg. Ho tok då borgarbrev som paraplymakar, og oppretta ein paraplyfabrikk med utsal. Etter 18 års drift, selde ho fabrikken og busette seg i København. Der budde ho i 20 år, før ho flytta tilbake til heimbyen på sine eldre dagar. Ho oppretta eit legat som skulle tilgodesjå kvinner i handelsstanden. Elisabeth Espenak var engelsk, men gift med ein nordmann og aktiv i fråhaldsrørsla og vart vald inn i Bergen bystyre på Fråhaldspartiet si liste. Det kom også inn ei 62 år gamal jordmor på upolitisk liste i heradstyret i Årstad: Martha Falch. Ho var innflyttar frå Romsdal og ho og mannen hadde tidlegare jobba ved gruvene på Visnes i Sunnhordland. Ho tok jordmorutdanning i Bergen etter at ho hadde fått første barnet sitt, og frå 1891 praktiserte ho som jordmor i Solheimsviken.

Partipolitisk oppslutning på landsbasis

På landsbasis stod 42 % av kvinnene som var vald inn på Høgre sine lister, 21% stod på Venstre. Fråhald og Upolitisk liste hadde 14% kvar. Det var overraskande at så mange kvinner vart vald inn på Høgre si liste. Kravet

om kvinnestemmerett hadde ofte fått stønad frå Venstre, og sjeldan frå Høgre. Valresultatet må tolkast som ein konsekvens av at det no var dei mest velståande kvinnene som hadde fått stemmerett. Elles ser vi at mange kvinner gav sin stønad til Fråhaldspartiet. Rusmisbruk var eit samfunnsproblem og kvinnene hadde lenge vore aktive i fråhaldsforeiningar. Rusmisbruk førte ofte til vald, som også ramma kvinner, og det var derfor mange kvinner som nærma seg kvinnesaka gjennom fråhaldssaka.

Mange var lærarar

62 av dei 100 kvinnelege politikarane som vart vald inn i kommunestyret i 1901 hadde eiga inntekt. 52 var gifte, 38 var ugifte, 8 var enker og 2 var skilt. 34 av dei gifte kvinnene var husmødrer utan eiga inntekt. Det finst ikkje fullstendige opplysingar om alle, men i alle fall 14 av kvinnene som var gifte, var i lønna arbeid. Av dei hundre kvinnene var 34 lærarar eller skulestyrarar. Læraryrket var eit yrke som var opna for kvinner på dette tidspunktet, dersom ein hadde ressursar til å ta utdanning. Lærarinnene hadde likevel ein kamp å kjempe fordi dei fekk mykje lågare lønn enn sine mannlege kollegaer. Skulelova av 1860 gjorde at kvinner kunne arbeide i småskulen, men lønna låg vesentleg under det dei mannlege kollegaene fekk. Det blir fortalt at ei modig lærarinne på 1890-talet bad om å få lik lønn med dei mannlege kollegaene. Då fekk ho til svar at det er forskjell på ”meierismør og margarin.” Dei kvinnelege lærarane måtte betale kursa sine sjølve, medan mennene fekk kursa gratis.

18 av kvinnene dreiv med handel. Eit døme på det, er Karen Iversen, som vart vald inn på upolitisk liste. Ho var ugift og dreiv moteforretning i Hemnes i Nordland. Louise Engen var fotograf og vart vald inn for Venstre i Bodø. Ho hadde god utdanning i foto, frå inn- og utland, og var politisk og sosialt engasjert. Ho sat både i formannskapet, skulestyret og soknerådet og var engasjert i kvinnesak, og vart seinare vald til å vere Bodø Kvinneråd sin utsending til Det internasjonale Kvinneråd. Nokre av kvinnene livnærte seg av kafé- eller hotelldrift. Ei var jordmor, og nokre var gardbrukarar. Ei var til og med godseigar. Vi finn også ein lege, Martha M. Persen, som var vald inn på Høgre si liste i Stavanger. Ho var aktiv i kristeleg-, sosialt- og fråhaldsarbeid og var også med å stifte Stavanger Kvinne- og spedbarnsheim. Ho held ei rekke foredrag om anatomi der berre kvinner kunne delta. Det vakte stor interesse. Nokre av kvinnene overtok mannen sitt yrke etter at dei vart enker, slik som Julie Mohr i Bergen som dreiv gartneri, og Anna Falk i Hemnes i Nordland, som dreiv bokhandel.

Vaksne middelklassekvinner

Fleirtalet av desse kvinnene kom frå velståande familiar og gifta seg med likesinna. Dei fleste tilhøyrde den øvre middelklassen eller borgarskapet. Gjennomsnittalderen på kvinnene som vart vald inn i 1901, var 44 år, men dei

kunne også vere nærmare 60 år. Vi finn ei jordmor i Årstad ved Bergen som er 62. Kvinnene er altså relativt vaksne og erfarne. Eit unntak var den yngste, Oline Holtmoen frå Hamar, som var 27 år, men til gjengjeld kom ho til å delta i politikken i 40 år! Dei fleste vart sittande i ein periode, 17 sat i to periodar, og nokre få sat lengre.

Ved neste kommuneval i 1904, kom det inn berre 3 kvinner i Kristiania bystyre. Det råda ei hatsk stemning mot kvinnesakskvinnene i hovudstaden etter valet i 1901, men kvinnene gav ikkje opp. Då Stortinget vedtok at det skulle haldast folkeavrøysting om oppløysing av unionen mellom Noreg og Sverige i 1905, sendte leiaren for Landskvinnestemmerettsforeininga eit telegram til stortingspresidenten om at kvinnene måtte få delta. Då ho fekk negativt svar, vart det på nytt starta ein underskriftskampanje som gav 244 765 underskrifter frå kvinner i heile landet til stønad for unionsoppløysing. Dette var eit overveldande resultat.(Det var 368 208 menn som røysta ja til unionsoppløysing, og 184 røysta nei). Mobilisering fram mot 1905 gav kvinnestemmerettsaka eit løft som skulle føre til at kravet vart innfridd nokre år seinare.

Mot det endelege målet

Desse politisk aktive kvinnene frå slutten av1800-talet var velutdanna og markerte seg langt utover på 1900-talet. Dei var sterke og dei var pionerar. Dei sokna til ulike politiske parti, men hadde også mykje felles. Dei hadde alle draumar om det gode liv, ikkje berre for seg sjølv, men dei ønska også å betre forholda for fattige, redusere rusbruken og førebyggje sjukdommar. Dei var vitne til eit samfunn der det var ulike rettar for menn og kvinner, men dei bana veg for at nye generasjonar av kvinner skulle få eit betre liv. Sjølv om dei hadde ein gunstig sosial bakgrunn, forstod dei at det ikkje var nok. Hardt arbeid var naudsynt, og det var innsatsen til desse kvinnene som la grunnlaget for at Noreg i 1913 vart den første sjølvstendige staten som gav alle kvinner statsborgarleg stemmerett på lik linje med menn.

Kjelder:

De hundre første kvinnelige kommune-styrerepresentantene. http://www.lokalhistoriewiki.no

Norske Kvinners nasjonalråd 1904-1954, Flisa 1957

Bergen Bys historie b, III, Bergen 1982

Norske Kvinner, 150 portretter, Oslo 1943

Kvinnekunnskap, Oslo 1976, red. Thordis Støren

Cappelens Kvinnehistorie b. II, 1992

Anna Caspari Agerholt: Den norske kvinnebevegelses historie, Oslo 1937

Elisabeth Aasen: Bergenske kvinner, pax 2006

Streiftog gjennom Bergen Venstre i 100 år 1883-1983, Bergen 1983

Kenneth Bratland:
Ein fabrikkarbeidarfamilie i Ytre Arna

Glimt frå historia til Nils og Marta Gurina Boge

Underteikna har i fleire år vore levande interessert i historie og slektsgransking. Denne historia tek for seg liv og lagnad til mi mormor si familie frå Ytre Arna. Hennar far var flatbrødbakar Oskar August Boge (1909-1969). Ofte var det slik på dei gamle fabrikkstadene, som Ytre Arna og Salhus, at dei familiane som etablerte seg der, kunne bli verande i fleire generasjonar. Slik var det også med familien til Oskar. Det var Oskar sine besteforeldre Nils og Marta Gurina Boge som først slo seg ned i Ytre Arna i vår familie. Det er dei denne artikkelen skal handle om. Noko av denne forteljinga er basert på intervju av Oskar si kusine Klara Johanne Boge (1920-2012).

Nils Andersen Boge (1846-1927)

Dei fleste av oss har kjørt vegen til Voss. Ei av dei tunnelane ein møter på før Vaksdal er Kjenestunnelen. Det ikkje alle veit er at Kjenes opphavleg var ein husmannsplass, under matrikkelgarden Ytre Boge. Den låg i utmarka Ytre Boge. Her kom vesle Nils til verda 22. desember 1846. Faren til Nils var Anders Knutsen Boge (1822-1853). Han var fødd på Haus prestegard 12. april 1822 av paktarforeldre Knut Olsen og Inga Andersdtr. Nokre år seinare flytta Knut og Inga til Nedre Mjelde. Mora Brita var gardbrukardot-

Nils Andersen Boge (1846-1927) og Marta Gurina Boge, født Alver (1845-1918)
Utlån: Kenneth Bratland

Arne Fabrikkers skole" Postkort 1913. Her gjekk barna til Nils og Marta Gurine på skule. Utlån: Astrid Hansen

ter frå Ytre Boge. Ho vart født 20. juli 1823 av foreldre Nils Eriksen og Brita Mikkelsdtr. Foreldra til Nils kjente nok einannan frå før sidan dei var tremenningar. Den 17. juni 1846 stod bryllaupet mellom ungkar Anders Knutsen Mjelde og piken Brita Nilsdtr. Boge i Bruvik kyrkje.

Tragedien

Den vesle familien opplevde tragedien då Anders Knutsen døydde 1. desember 1853, 31 år gammal. Enka Brita fekk då aleineansvar for to små born. Ho sat då i uskifta bu. Men i 1857 gifta ho seg på ny med Mons Bessesen Skreien (1821-1881). Ho måtte då skifta med borna, og 5. august 1857 vart skifteretten sett. Eigedelane til husmannen Anders Knutsen Boge vart då registrert. Lausøyre takserte ein for i overkant av 62 spd. Etter at gjelda var trekt frå vart det i overkant av 41 riksdalar å dela mellom enka og dei to sønene Nils og Knut. I buet fanst det mellom anna 1 messinglysestake, 1 brystsølje, 2 sølvringar, 2 huggeøkser, nokre kister og 8 melkekoller. Enka Brita arva mellom anna stovehuset som ein takserte til 14 spd. og ”Ladebygningen” som fekk verdien 10 spd. Sonen Nils arva kua Rødside som ein meinte var verdt i overkant av 9 spd. og ein part i en anna ku. Skiftet gir oss eit godt innblikk i husdyrhaldet på en liten og brattlend plass. I skiftet er

det nemnd 2 kyr, 1 kvige og 4 geiter. Som dei fleste husmannsenker har nok Brita vore avhengig av fattigstøtte for å klara seg. I 1865 og 1875 budde Mons Bessesen og Brita Nilsdtr. med dei yngste borna på Kjenes. Sistnemnde år hadde dei 4 kyr og 10 får. I tillegg dyrka dei poteter. I 1883 kjøpte Thomas Johannessen Boge Kjeneset. Enka Brita fekk då kår. Klara fortel at bestefaren Nils var på vedaskog i 12-årsalderen, då han fekk ein stor bjørkestamme over seg. Då var han heller ikkje god til å driva ein gard. Det kan ha vært en medverkande årsak til at han ikkje overtok plassen etter stefaren og mora. I folketeljinga i 1865 finn me Nils som tenestedreng på garden Vaksdal.

Kjenes-navnet

Klara Boge fortel at oldemora Brita var ei myndig dame. Sonen Nils fekk grei melding om at han skulle ta etternamnet Boge, etter garden mora var født på. Han skulle ikkje kalle seg Kjenes! Plassnamnet tyder nok forresten neset der det går kje. Etter at ein annan yngre familie tok over plassen passa Brita på borna deira. Borna som vaks opp saman med Brita kalla henne bestemor. Klara fortel at far hennar Nils Martin

Andrina Olina Boge med barn – "Kjenes-Olina"
Fra venstre Jan Hermansen (1900 – 1926), Bak - Maria Nikolina Gaupås (1895-1938), Framme - Julia Malmfrid Olina Hansen (1904-1967), Andrina Olina Boge (1878 – 1946), På fanget – Olga Karolina Nilsen (1905-1981), Johanna Kristina Birkeland (1898-1957), Petra Andrea Mjelde (1897-1981)

og onkelen Ingvald Severin var med foreldra på besøk til Kjenes. Dei fekk då servert ei veldig god og smakfull suppe. Til tross for at dei valde Boge som slektsnamn, nytta ein også Kjenes-namnet i familien. Eitt døme var dottera til Nils og Marta Gurina Andrina Olina, som til dagleg gjekk under namnet Kjenes-Olina. For å skilja far og son Nils Boge, kalla ein Nils Andersen Kjenes-Nils medan sonen Nils Martin gjekk for Boge-Nils.

Marta Gurina Alver (1845-1918)

Marta Gurina såg verdas lys 8. april 1845 på Alver i Alversund. Faren var då innerst på Alver. Foreldra hennar Jon Rasmussen Gausareide (1821-1866) og Olina Madsdtr. Alver (1820-1845) gifta seg 7. juli 1844 i Alversund kyrkje. Marta Gurina mista mora som spedbarn. Olina Madsdtr. døydde 17. september 1845 heime på Alver. Dødsårsaka var ifølgje kyrkjeboka nervefeber. Faren Jon fekk då eit alvorleg problem. Kven skulle ta seg av den vesle dottera hans, medan han var på arbeid? Valet fall på svigerforeldra Mads Hansen Alver (1797-1879) og Marta Mikkelsdtr. Alver, fødd Tunestveit (1796-1877). Her vaks så Marta Gurina opp. Truleg både kjente og lekte ho med Amalie Skram, født Alver. Hennes far Mons var født på Alver og som barn var Amalie med til Alver for å besøke farsslekta. Faren Jon gifta seg på nytt i 1852 med Ingeborg Knutsdtr. Ottestad. Dei flytta til Bergen kor Jon livnærte seg som bordarbeidsmann. Dei fikk fem born. Faren Jon døydde alt 4. mai 1866 i Bergen. Han vart gravlagd frå Domkirken 11. mai 1866. Trass i at Marta Gurina vaks opp på Alver hadde ho kontakt med halvsøskena. Ei av dei var Jørgine Berentine Hemlander (1861-1943). Ho reiste til Amerika som ung. Der gifta ho seg med ein finne, men dei fikk ikkje born. Som enka flytta ho tilbake til Bergen. Ho var ofte på besøk hos familien i Ytre Arna. Det var Jørgine som i 1915 kosta på det store fine biletet av svogeren Nils og halvsøstera Marta Gurina. Jørgine budde sine siste år på ”Enkers Aldershjem” i Kong Oscarsgate. Der døydde ho 9. september 1943.

Ingvald Severin Boge (1888-1964) og Anna Boge, født Olsnes (1889-1911). Utlån: Kenneth Bratland

I teneste

I det gamle bondesamfunnet var det vanlig å ta teneste utanfor heimen. Det gjorde også Marta Gurina. Ho tente på Havråtunet på Osterøy i 14 år. I 1865 var ho i teneste hos ekteparet Einar Johannessen og Synneva Olsdtr. Havre. At Marta Gurina fikk seg teneste på Havrå hadde nok samanheng med at tanta hennar Kristi Madsdtr. Havre, fødd Alver (1832-1913) var gardbrukarkone der. Tenesta vart avslutta då ho gifta seg med Nils Andersen Boge i Haus kyrkje 18. mai 1875. Forlovarane var onkelen Haldor Nilsen Havre og Gullak Pedersen Havre.

Folketeljinga 1875

Året 1875 er det første året me finn Marta Gurina og Nils i Ytre Arna. Kor kom så fabrikkarbeidarane frå? Akkurat som i Salhus kom dei frå nærområda i Nordhordland. I Ytre Arna kom 60 % frå Haus prestegjeld, 18 % frå Hamre, 9 % frå Bruvik. Berre nokre få kom frå Bergen og utlandet. På fabrikkstaden Ytre Arna var det da blitt eit eige ”minisamfunn”. Eller som Klara så fint seier det: ”Her hadde man det man trengte: apotek, kolonial, butikkar og ikkje minst eigen doktor”. Det var også et rikt organisasjonsliv. Samstundes var det gode kommunikasjonar, med togsamband i Indre Arna (Vossabanen) og damp til Bergen. Utover på 1900-tallet betra kommunikasjonane seg endå meir då ein fekk bilar og bussar. I 1875 var Nils og Marta fabrikkarbeidarar i Ytre Arna. Begge arbeidde i ullvarefabrikken. Men då teljinga vart tatt opp i desember 1875 viser det seg at Nils og Marta Gurina ikkje var heime. Dei var på besøk i Alversund. Truleg har dei vore på besøk hos besteforeldra hennar på Alver. I 1875 er det opplyst at Nils og Marta Gurina budde i ein arbeidarbustad med ti hushald på til saman 29 personar. Her budde det både vaksne og born.

Kart over Bispagarden. Utlån Tore Sundland

På bustadjakt

Nils og Marta Gurina budde først i eit lite kvistrom på Hagen (Haugaveien). Etter at borna byrja å koma trong dei større plass og dei flytta inn i ein av bustadene i Frydenlund. I Frydenlund fekk dei kun eitt rom. Dei delte kjøkken med dei andre leigetakarane i huset. Utanfor huset var det utedo og vedhus. Rommet i Frydenlund vart etterkvart for lite for familien Boge. Det var årsaka til at dei nokre år seinare flytta til Bispagården. Her vart dei buande resten av livet. Sidan det var Marta Gurina som hadde ansvaret for hushaldet var det også ho som laga maten. Noko av det dei hadde på bordet var havregrynsgraut, poteter og fisk. I 1910 budde sonen Ingvald og den vesle familien hans saman med Nils og Marta Gurina.

Borna:

Eldstebarnet Andrina Olina Boge vart født i 1878 i Ytre Arna. Ho gifta seg i 1895 med Mons Hermansen født 1877. I 1906 reiste Mons til USA for å undersøka moglegheitene for betre kår for familien. Han kom aldri heim. Kona Andrina Olina, som i dagligtale berre vart kalla ”Kjenes-Olina”, for å skilja henne frå andre med namnet Olina i familien. Då mannen reiste til Amerika sat Olina att med seks born i alderen frå ti til eitt år. Ho flytta då saman med foreldra som hjelpte henne med borna. Borna var Maria Nikolina Gaupås (1895-1938), Petra Andrea Mjelde (1897-1981), Johanna Kristina Birkeland (1898-1957), Jan Hermansen (1900-1926), Julia Malmfrid Olina Hansen (1904-1967) og Olga Karolina Nilsen (1905-1981). Olina døydde i Ytre Arna i 1946. I 1954 kom det brev frå den norske konsulen i Duluth i Minnesota. Han kunne opplysa at Mons Hermansen var død, 77 år gamal.

Dottera Bertha Boge var født i 1880 i Ytre Arna. Ho døydde i november 1945. I 1899 gifta ho seg med fabrikkarbeidar Erik Olai Olsen Skreien (1877-1953). Dei fikk borna Olav Skreien (1900-1990) og Brita Brudvik (1903-1990).

Det tredje barnet Johanna Boge var født 1882 i Ytre Arna. Ho gifta seg i 1901 med fabrikkarbeidar og seinare fargerimeister Johannes Bertin Borge (1882-1962). Dei fikk borna Borghild Johanna Johannessen (1901-1969) og Johannes Johan Borge (1903-1904). Ho døydde alt i juni 1903 av ”hjertelammelse” i Ytre Arna. Sonen var vel ein månad då mora døydde.

Dottera Klara Mathilde Boge vart født i Ytre Arna i 1885. Ho gifta seg i 1904 med Johan Martin Reigstad (1880-1951). Dei budde i Nye Sandviksveien i Bergen. Klara Mathilde døydde 1. oktober 1912 i Sandviken. Ho etterlet seg då borna Martha Nordtvedt (1904-1986), Nancy Bergliot Larsen (1906-1965), Odny Jorunn Larsen (1907-1994), Ruth Valborg Kleppestø (1909-

Nils Martin Boge (1890-1977). og kona Petra Boge, f. Lindås (1894-1982). Utlån: Klara Boge.

2000 og Neumann Karsten Johan Reigstad (1911-1932).

Sonen Ingvald August Boge (1888-1964) byrja tidleg som fabrikkarbeidar. I ein mannsalder arbeidde han som spinneriarbeidar i Ullvarefabrikken i Ytre Arna. Då han var i slutten av tenåra møtte han Anna Olsnes (1889-1911). Ho arbeidde ved Salhus Væverier, dermed reiste Ingvald August så ofte han kunne på besøk til henne. Den 10. august 1909 gifta dei seg i Bruvik kyrkje på Osterøy. Mest sannsynleg hadde dei bryllaupsfesten på Bruvik, kor Annas foreldre Johannes og Anna Helena Olsnes budde. Den første november same år vart sonen Oskar August fødd. Han vart døypt andre juledag 1909 i Arna og fadrane var faren Ingvald August Boge, farfaren Nils Andersen Boge, onkelen Olai Olsen Skreien, tanta Olina Hermansen og Maria Johannesdtr. Diverre kom sjukdommen til å ramma den vesle familien. Som så mange andre på den tida fikk Anna tæring (tuberkulose). Ho døydde 16. desember 1911. Same år (1911) vart det gravlagt 17 kvinner i Arna sokn. 5 av dei døydde av tæring. Dei var forholdsvis unge. Oskar August mista dermed mor si då han var to år gammal. Da trådde bestemora Marta Gurina til. Ho gav den vesle guten masse kjærleik. Marta Gurina visste godt kva det hadde å seia å bli morlaus i ung alder. Ho hadde sjølv mista sin mor si berre nokre veker gamal. I 1913 gifta Ingvald seg på nytt med Berta Andrea Johannessen Handeland (1892-1988). Dei fikk borna Nils Boge (1913-1914), Nancy Gavlen (1915-1951) og Leif Bernhard Boge f. 1930. Ingvald og Bertha overtok barndomsheimen hennar i Ytre Arna.

Det yngste barnet Nils Martin Nilsen Boge (1890-1977) gifta seg i 1914 med Petra Bertinsdtr. Lindås (1894-1982). Han var spinneriformann og reparatør ved bomullsfabrikken i Ytre Arna. Familien fikk fire born: Nelly Petra Steinsland (1914-1999), Marta Fredriksen (1916-1993), Neumann Boge (1918-1988) og Klara Johanna Boge f. 1920.

Barnearbeid

I dagens norske samfunn er det ikkje lovleg med barnearbeid. Går ein derimot hundre år attende i tid var det normalt med barnearbeid. Dette gjaldt både på gardane og i industrisamfunna. Klara Boge fortel at både faren Nils Martin og onkelen Ingvald Severin arbeidde i Arne Fabrikker medan dei gjekk på skulen. Truleg gjaldt dette også tantene til Klara. Det at borna arbeidde gav ei kjærkommen inntekt til familiane. Både i Ytre Arna og i Salhus hadde dei eigne fabrikkskular som borna til fabrikkarbeidarane gjekk på. Fabrikkskulen i Ytre Arna vart etablert i 1857. Skulelova sa at hadde ei industribedrift over 30 tilsette skulle det etablerast ein fabrikkskule på staden. Det vanlege i Ytre Arna og Salhus var at ein tok seg fast arbeid i fabrikkane etter at ein var konfirmert. Det gjaldt også borna til Nils og Marta Gurina. At me moderne menneske ofte klagar oss etter ei lang uke på jobb (37, 5 timar) er berre blåbær mot arbeidstidene omkring 1900. Då måtte ein arbeida 10-12 timars dag. Rett nok med ein times middagspause midt på dagen.

Løn og arbeidarkamp

Akkurat som i dag var bedriftseigarane opptatt av profitt. Det var også familien Jebsen. Men det var sjølvsagt arbeidarane i Ytre Arna som heldt hjula i gang. Lista over kva dei tilsette tente ved Arne Fabrikker på 1870-tallet syner eit markant skilje mellom kvinner og menn. Ofte kunne mennene tena det dobbelte av ei kvinneløn. Ei av årsakene var at det var mennene som var hovudforsørgjarar. I bygdeboka for Arna (bind II) blir det referert til fleire gifte kvinner i Ytre Arna som var i lønnsarbeid enn i Salhus. Hovudårsaka til det må ha vært at gifte fabrikkarbeidarmenn i Salhus tente så godt at ektefellen hadde høve til å vera heime for å ta seg av barn og heim. Arbeidarforeininga i Ytre Arna vart skipa på slutten av 1800-tallet og gjorde seg tidleg

Mangletre som tilhørte Marta Gurina Boge, f. Alver. Utlån: Klara Boge

upopulær hos fabrikkleiinga. Ein av dei som vart oppsagt i 1908 var arbeidaren Bastian Haugland. ”Brotsverket” hans var at han kjempa for arbeidarane sine kår. I 1909 gjekk ein til streik i Ytre Arna. Arbeidarforeininga kravde ein tariff i Ullvarefabrikken. Men dette ville ikkje fabrikkleiinga gå med på. Dermed vart det ein langvarig streik. Fleire familiar vart påverka av streiken. Det gjaldt også familien Boge. Sonen Nils Martin reiste i 1909 til Fana for å søka arbeid. Der fikk han jobb på trikotasjefabrikken Pedek på Hop. Her møtte han Petra Lindås som han gifta seg med, og i 1915 var dei attende i Ytre Arna. Då var også lønene i Arna høgare som ein konsekvens av streiken.

Skaden

Klara fortel at bestefaren Nils skada seg på fabrikken. Det skjedde då han var ute for ei ulukke og fekk høgre hand inn i ei reimskive på karderiet/spinneriet i ullvarefabrikken, med det resultat at han fikk varig skade i handa og underarmen. Hadde dette skjedd i dag, ville Nils fått ei erstatning og kanskje vorten ufør. Men ikkje den gang då det ikkje fanst gode ordningar for helse. Nervene i neven ble også skada slik at han berre kunne bruka tommelen. Nils heldt fram med å arbeida i fabrikken, men måtte ha tilrettelagt arbeid. Han var nøydd til å arbeida for å kunna brødfø seg sjølv og familien. Nils fikk då enklare arbeid med nupping, noko som også medførte redusert lønn! Då biletet av han og kona Marta Gurina ble tatt i 1915 gøymer han vekk den skadde høgrehanda. Underteikna har undersøkt med Statsarkivet i Bergen og Bergen Byarkiv om det finst protokollar for Distriktslegen i Haus og Fabrikktilsynet (etablert 1893), men diverre ser det ikkje slik ut. I Hamre og Åsane finst tilsvarande materiale.

Kyrkjegjengarane

I prestearkivet for Haus og Arna på Statsarkivet i Bergen finst det ein del kommunikantprotokoller. Det er kyrkjelege protokollar med namn på dei som melde seg til nattverd. Dei syner at Nils og Marta Gurina alt på 1870-tallet var ivrige kyrkjegjengarar i Arna og Ytre Arna kyrkje. Etter at det kom kyrkje i Ytre Arna nytta dei seg av denne. Barnebarnet Klara fortel at bestefaren Nils var religiøs og ofte besøkte gudstenestene i Arna kyrkje (Indre Arna). Han deltok også på religiøse møter. Sonen Ingvald Severin vart seinare med i Frelsesarmeen.

Besteforeldrene

Barnebarnet Klara har høyrt at bestemora Marta Gurina var bestemt, medan bestefaren Nils var godlynt og snill. Klara hugsar at han på sine eldre dagar gjekk med stokk. Ofte var han på kvelds hos sonen Nils Martin og svigerdottera Petra. At same paret hadde stort hjarte viste dei då dottera Olina flytta heim med seks små born, etter at mannen hennar var reist til USA. Olina høyrte aldri meir frå han. Også barnebarnet Oskar August ble godt tatt hand

om av besteforeldra. Han mista mora som toåring. Klara fekk aldri oppleva farmora, men farfaren hugsar ho godt. Ho fortel at ho var ”pappajente” og dilta mykje etter faren. Dei besøkte ofte farfaren. Aldersspennet mellom barneborna var stort. Det eldste barnebarnet Maria Hermansen var fødd i 1895 og det yngste Leif Boge er fødd i 1930.

Barnebarnet Oskar

Astrid Hansen, f. Boge fortel at faren Oskar vart morlaus som toåring. Sidan faren gjekk i arbeid var det bestemora Marta Gurina som passa på guten. Ho var glad i alle barneborna sine, men hadde ekstra god omtanke for Oskar som var morlaus. Om nokon av søskenborna erta han passet ho på. Han fikk mellom anna lov til å leike i senga til besteforeldra, noko dei andre barneborna ikkje fekk.

Oskar August Boge (1909 - 1969
Utlån Astrid Hansen

Rokken og Manglebrettet

Marta Gurina var ei driftig dame. Forutan å passa mann og born, arbeida ho i fabrikken. Som tidlegare nemnd vaks ho opp hos besteforeldra på Alver. Frå dei arva ho eit manglebrett og ein rokk. Manglebrettet / mangletre er ei glatt trefjøl med handtak. Manglebrettet vart saman med en rund trestokk (manglestokk) nytta til å glatta lintøy. Før manglinga måtte kleda dynkast. Det vanlige var at ein då tok ein bjørkekvist og skvetta vatn over tøyet. Sidan dotrene til Marta Gurina ikkje kunne spinna gav ho rokken til svigerdottera Petra. Ho var bondedotter frå prestegarden på Lindås. Dermed hadde ho også lært seg å bruka rokk. Manglebrettet som framleis er eigd av familien er merka MMDA som var initialane til Marta Gurinas mormor Marta Mikkelsdotter Alver. Ho var fødd på Tunestveit i Arna i desember 1796 og døypt i Haus kyrkje 1. januar (nyttårsdag) 1797. Foreldra hennar heitte Mikkel Ivarsen og Marta Haldorsdtr. Tunestveit.

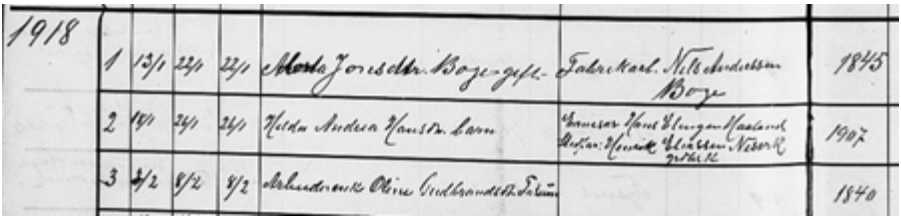

1918	1	13/1	22/1	22/1	Marta Jørgensdtr. Boge gift	Fabrikarb. Nils Andreassen Boge	1845
	2	14/1	24/1	24/1	Helga Andrea Hansdtr. Larm	Gårdsbr. Hans Olaus Haaland Enke: Henrikke Elisabeth Nesvik gift	1907
	3	4/2	8/2	8/2	Mikaline Olina Gudbrandsdtr. Dalum		1840

Arna i Arna, Klokkerbok nr. A 5 (1911-1921), Døde og begravede 1918.
Kilde: Digitalarkivet

Døden

Klara fortel at da Marta Gurina døydde var det et fryktelig snøver. Dermed måtte dei venta litt med å gravleggja henne på kyrkjegarden i Indre Arna. Klokkarboka for Arna syner at Marta Gurina døydde 13. januar 1918, og at ho vart gravlagd 22. januar. Odny Sundland (f. 1917) fortel at ho hugsar oldefaren Nils Boge. Den siste tida han levde var han sjuk. Særleg sleit han med armen som han hadde skada i fabrikken. Odny kan også hugsa at han måtte eta store tablettar. Enkemannen Nils A. Boge døydde 25. november 1927 i Ytre Arna. Han vart gravlagd 3. desember. Grava er framleis å finna kyrkjegarden i Indre Arna.

Artikkelen kom først på trykk i sogeskriftet Mål og Miljø (2011). Det gledde Klara stort at ho kunne få lesa om farsslekta, og at ho fekk gode tilbakemeldingar frå lesarane. Klara døydde etter eit lenger sjukeleie i 2012. Underteikna er glad for at han fekk snakka med Klara om vår felles slekt. Dei munnlege kjeldene levandegjer både historia og dei nyare arkivkjeldene. Derfor må oppfordringa vera å intervjua den eldre generasjon før det er for seint.

Kilder:
Digitalarkivet; kyrkjebøker og folketeljingar. Dessutan kjelder frå Bergen Byarkiv og Statsarkivet i Bergen.

Litteratur:
Angell, Svein Ivar: Arna Bygdebok. Bygd nær byen 1840-1972. Band II (2004)
Ådna, Lars: Haus i soga og segn IV (1967)

Stor takk til:
Odny Sundland
Astrid Hansen
Klara Boge
Tore Sundland
Statsarkivet i Bergen
Bergen Byarkiv

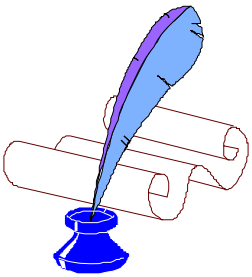

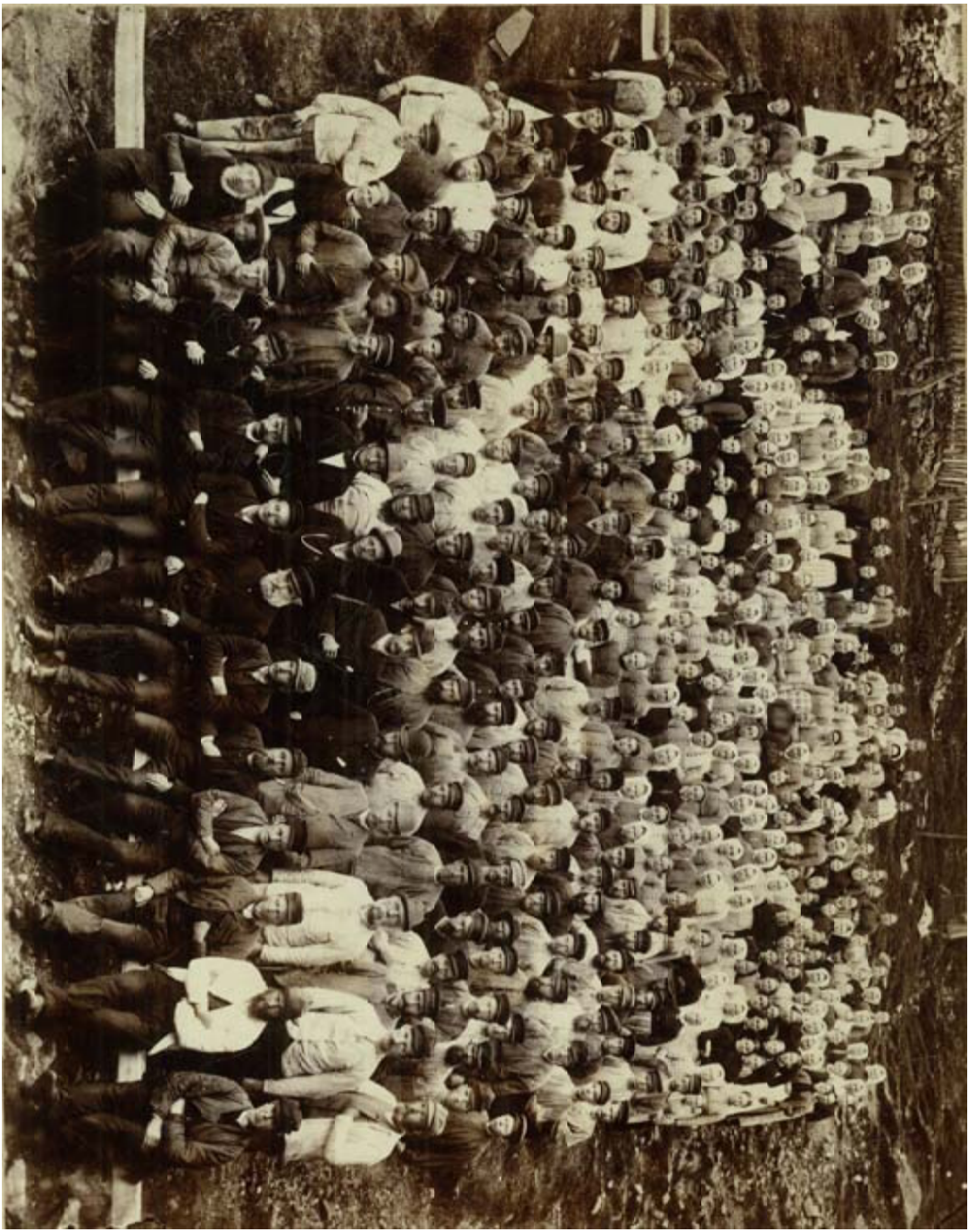

Arbeidsstokken ved Arne fabrikker i Ytre Arna. Anno 1891. utlånt av Statsarkivet i Bergen

Postadresse:
Statsarkivet i Bergen
Årstadveien 22
5009 Bergen
Tlf: 55965800

epost: statsarkivet.bergen@arkivverket.no
digitalarkivet@arkivverket.no
Internett:
http://www.arkivverket.no/bergen/om.html
http://www.digitalarkivet.no/

De siste utgavene i denne serien:

2003

2004

2/2004

1/2005

2/2005

3/2005

1/2006

2/2006

3/2006

1/2007

2/2007

3/2007

1/2008

2/2008

3/2008

1/2009

2/2009

3/2009

1/2010

2/2010

3/2010

1/2011

2/2011

3/2011

4/2011

1/2012

2/2012

3/2012

1/2013

Lese Bergensposten på farten?: